

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ
A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Český jazyk a literatura

CODEX GIGAS – STŘEDOVĚKÝ
LITERÁRNÍ MONUMENT
CODEX GIGAS – THE MEDIEVAL
LITERARY MONUMENT

Bakalářská práce: 11-FP-KČL-B-39

Autor:

Kateřina ŠRÁMKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Marek Janosik-Bielski

Konzultant: Mgr. Marek Janosik-Bielski

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
79	0	18	0	20	2 + 1 CD

V Liberci dne:

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Kateřina ŠRÁMKOVÁ
Osobní číslo: P09000361
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Český jazyk a literatura
Název tématu: Codex gigas - středověký literární monument
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je poskytnout souhrnné informace o Codexu gigantu se zaměřením především na strukturu a funkci, představit jeho možné interpretace a na základě prostudování odborné literatury přednést vlastní pohled.

Postup práce: shromáždění známých informací, recepce odborné literatury, upřesnění cíle a postupu práce, kontext vzniku díla, strukturální analýza, možné interpretace na základě struktury a předpokládané funkce, vlastní pohled na dílo a jeho místo v literárních dějinách a závěr.

Zvolené metody: analýza dokumentů, sekundární analýza dat, obsahová analýza.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

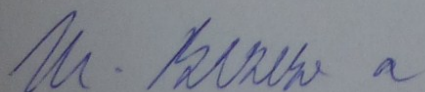
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Podle ekumenického vydání z r. 1985. Praha: Ekumenická rada církví, 1990.
- FLAVIUS, J. O starobylosti Židů / Můj Život. Praha : Arista : Baset, 2006.
- FLAVIUS, J. Válka židovská I., II., Praha : Academia, 2004.
- HORÁK, F. Česká kniha v minulosti a její výzdoba. Praha : František Novák, 1948.
- KOLÁR, J. Kodex gigas a otázka jeho sémiotické interpretace. Český časopis historický, 1991, č. 5-6, s. 662-676.
- LEHÁR, J.; STICH, A.; JANÁČKOVÁ, J. et al. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha : NLN, 2000.
- MACHEK, V. Etymologický slovník jazyka českého. 5. vyd. Praha : NLN, 2010.
- MESSADIÉ, G. Obecné dějiny Dábla. Praha : Odeon, 1996.
- PALACKÝ, F. Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl první, Od prvověkosti až do roku 1253. Praha : Adonai, 2002.
- RENDTORFF, R. Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1996.
- Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku : sborník přednášek proslovených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku, který proběhl na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v únoru až květnu 1998. Ed. Lenka JIROUŠKOVÁ. Praha : KLP, 1998.
- TOBOLKA, Z. Kniha, její vznik, vývoj a rozbor. Praha : Orbis, 1950.
- TŘEŠTÍK, D. Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha : Academia, 1968.
- VAJS, J. Rukověť hlaholské paleografie : Uvedení do knižního písma hlaholského. Praha : Nákladem Slovanského ústavu, 1932.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marek Janosik-Bielski
UK

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2011

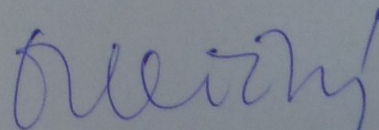
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2012

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uliěný, DrSc.

vedoucí katedry

Čestné prohlášení

Název práce: Codex gigas – středověký literární monument
Jméno a příjmení autora: Kateřina Šrámková
Osobní číslo: P09000361

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci, nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

SLOVA DÍKŮ

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Markovi Janosikovi-Bielskému, jenž se ujal vedení mé bakalářské práce. Děkuji za cenné rady, trpělivost a ochotu nejen při zpracování této práce.

Mé poděkování patří také rodině za podporu při studiu.

ANOTACE

Codex gigas, *codex mixtus*, *codex gigantus*, *liber pergrandis*, *gigas librorum*, *Ďáblova bible*, to vše jsou pojmenování pro největší rukopisnou knihu světa. S rukopisem se můžeme setkat v ryze odborných člácích, které se zabývají významem díla a zkoumají důvody sepsání, stejně tak existuje spousta publikací s občas i beletristickými prvky, kde autoři věnují prostor především „záhadnému“ vzniku rukopisu a dobovým souvislostem a už se nezabývají dílem z odborného hlediska. Zhodnocení kodexu z filologického pohledu je záměrem mé bakalářské práce, kde se věnuji interpretaci obsažených textů a důvodu právě jejich zapsání do *Codexu gigantu*, stejně tak jako určité demystifikaci rukopisu, založené na známé legendě.

KLÍČOVÁ SLOVA

Codex gigas, kodex, rukopis, *Ďáblova bible*, Podlažice, benediktýni, Kosmas, *Chronica Boemorum*, Starý Zákon, Nový Zákon, Isidor ze Sevilly, Etymologie, Josephus Flavius, Válka židovská, Židovské starožitnosti, třicetiletá válka, Švédská královská knihovna, Stockholm

ANOTATION

Codex gigas, codex mixtus, codex gigantus, liber pergrandis, gigas librorum, Devil's Bible are all the world's largest handwritten book's names. The manuscript can be found at professional articles dealing with relevance of the work and examine the reasons for writing it, just as there are plenty of publications with occasional literary elements, where the authors pay attention to mysterious creation of the manuscript and contemporary context and have not engaged in work from a professional point of view. Evaluation of the code from a philological point of view is the intention of my thesis, which is devoted to the interpretation of contained texts and the reason of their inclusion in the *Codex Gigas*, as well as a demystification of the manuscript, based on the famous legend.

KEY WORDS

Codex gigas, code, manuscript, Devil's Bible, Podlažice, benedictines, Kosmas, *Chronica Boemorum*, Old Testament, New Testament, Isidor from Sevilla, Etymology, Josephus Flavius, Jewish War, Jewish Antiquities, Thirty Years' War, Swedish Royal Library, Stockholm

OBSAH

SLOVO ÚVODEM.....	10
O CODEXU GIGANTU.....	11
PŮVOD A LEGENDA.....	11
POPIS	13
OBSAH	20
USPOŘÁDÁNÍ TEXTŮ.....	23
JEDNOTLIVÉ TEXTY.....	26
STARÝ ZÁKON	26
VÁLKA ŽIDOVSKÁ A ŽIDOVSKÉ STAROŽITNOSTI	28
ETYMOLOGIAE	33
NOVÝ ZÁKON.....	43
CHRONICA BOEMORUM.....	48
DROBNĚJŠÍ TEXTY.....	52
<i>Dodatky</i>	52
<i>Prology</i>	53
<i>Nekrologium</i>	54
CODEX GIGAS A SOUDOBÉ ODKAZY.....	56
NAVRÁCENÍ HISTORICKÉ PAMÁTKY.....	59
SLOVO ZÁVĚREM.....	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	64
PŘÍLOHY	66
SLOVNÍČEK POJMŮ.....	66
FOTOGRAFIE	73
<i>Seznam fotografií</i>	73

*„Chce-li být někdo stále s Bohem,
musí se často modlit,
ale také často číst.“*

Isidor Sevilský

Slovo úvodem

Tématem mé bakalářské práce je největší rukopisná kniha světa, odkaz středověké vzdělanosti, *Codex gigas*. Mezi veřejností je toto dílo spíše známé pod názvem *Ďáblova bible*. Důvodem tohoto pojmenování je legenda, která se váže k celostránkovému portrétu ďábla.

Ve své práci shrnuji všeobecně známé informace o tomto monumentálním díle, původ, fyzický popis, obsah a zároveň interpretuji vepsaná díla. V neposlední řadě je cílem mé práce demystifikace této knihy.

Ve své práci vycházím z myšlenek doc. Jaroslava Kolára, významného badatele, který se věnoval soustavné a komplexní interpretaci smyslu a významu *Codexu gigantu*.

O Codexu gigantu

Původ a legenda

V roce 1159, za panování krále Vladislava I., byl šlechticem Vrbatou založen benediktinský klášter v Podlažicích u Chrudimě.

Codex gigas vznikl v prostorách tohoto kláštera pravděpodobně v letech 1204-1227, přičemž první datum je vymezeno zařazením svátku sv. Prokopa do kalendáře, obsaženého v rukopise. Horní časová hranice je pak dána posledním zápisem v nekrologu¹.

Mniši byli do podlažického kláštera pravděpodobně převedeni z litomyšlského kláštera, v té době zrušeného. Po dobu své třistaleté existence vyvíjel klášter rozsáhlou kulturní a hospodářskou činnost v celém kraji. Zakládal vesnice v neobydlených částech pomezního hvozdu a osídloval je. Zakládal také ornou půdu a rozsáhlé rybníčné hospodářství, které ve zbytcích přetrvalo do současnosti. V klášterních dílnách byla prováděna všestranná řemeslná činnost, v klášterní škole získávali žáci základní vzdělání. Klášter založil město Chrast jako tržní město.

29. dubna roku 1421 byl podlažický klášter zničen orebity². V době zániku kláštera byl již kodex dávno pryč. Poznámka v rukopise uvádí, že ho původní majitelé, mniši z Podlažic, dali do zástavy v cisterciáckém klášteře v Sedlci v roce 1295. V témže roce ho vykoupil Bavor z Nečtin, opat benediktinského kláštera v Břevnově.

¹ Viz slovníček pojmů.

² Viz slovníček pojmů.

V roce 1594 dal císař Rudolf II. převézt *Codex gigas* na Pražský hrad. Tam zůstal až do třicetileté války, kdy se ho zmocnila švédská armáda a odvezla rukopis s řadou dalších cenností do Stockholmu. Poté se stal součástí sbírky švédské královny Kristiny. Byl uložen v královské knihovně na stockholmském zámku až do roku 1877, kdy byl přestěhován do nově postavené Královské knihovny ve Stockholmu. Zde je v trezoru uchováván dodnes.³

Současnou dominantou Podlažic je barokní kostel sv. Markéty, který stojí na místě zaniklého benediktinského kláštera a byl vystavěn v letech 1696-1721 biskupem Janem Milčínem z Talmberka, jehož ostatky zde spočívají. Kostel byl dokončen a vysvěcen 22. září 1721 biskupem Janem Adamem Vratislavem z Mitrovic.

Vzhledem ke své pozoruhodné velikosti a zároveň malé čtenářské užitečnosti byl *Codex gigas* již od počátků zahalen jistým tajemstvím a již nedlouho po svém vzniku byl opřádán pověstmi o svém původu. Mezi nimi je nejznámější ta, podle níž je tento rukopis dílem mnicha, jenž je v nekrologiu zaznamenán u data 10. listopadu pod slovy *Hermannus monachus inclusus*⁴.

Kdysi dávno žil v podlažickém klášteře mnich, který byl pro velký hřích odsouzen k zaldění zaživa. Aby se trestu vyhnul, přišel s nabídkou, že za jedinou noc napíše největší knihu, jakou kdy svět viděl. Mnichovi byly přineseny kůže, brka, inkoust a on, při mdlém svitu kahanu, začal psát. Nejproe začal opisovat bibli. Již o půlnoci mu však bylo jasné, že to nestihne. Nevida jiného východiska, rozhodl se povolát ku pomoci ďábla. Ten se ihned

³ *Codex gigas* je umístěn ve dvojité trezorové místnosti, ve skleněné skříni, která je samostatným trezorem.

⁴ „Přijat mnich Heřman.“

dostavil. Mnich Heřman zaprodal svou duši a pekelník se dal do díla.

Za svítání tu byla kniha obrovska a nádherná. Mnich k ní přičinil pouze jedno – podobiznu d'ábla z vděčnosti.

Heřman je ušetřen trestu, zato život se mu mění v peklo. Nemá ve světě stání, hnán výčitkami svědomí prchá z místa na místo. Po dlouhém a vyčerpávajícím bloudění klesá před sochou Panny Marie, již prosí za spásu své duše. Matka boží vyslyší kajícího a posílá anděly, aby se dali s d'áblem v zápas. Ti zvítězí a vracejí ve snu bezbožníkovi úpis duše. Je nejvyšší čas, neboť mnich právě umírá. Jeho duši, vysvobozenou z hříšného těla, odnášejí andělé do nebe...

Popis

V následujících odstavcích se blíže seznámíme s kodexem po vnější stránce, s počtem a rozložením listů, číslováním, typem a barvami písma, prací písaře nebo také s grafickým uspořádáním textu. Pro bližší popis rukopisu nám slouží webové stránky *Švédské královské knihovny* ve Stockolmu (<http://zkracovatko.cz/LWJWOU>), kde je kodex mj. celý naskenován a tudíž k dispozici široké veřejnosti.

Codex gigas obsahuje 310 pergamenových a dva papírové listy. Původně čítal rukopis 320 listů, 8 z nich však bylo z knihy vyříznuto.⁵

Listy jsou uspořádané v následujícím pořadí: před prvními 309 listy je výlep přídeští⁶. Na papírové předsádce a výlepu přídeští je vyobrazena paginace 1; dále je vyobrazena na listech 2-7, 8-272 a 274-312 (mezi 272 a 274 je lístek všitý ke straně 274, který je číslovaný jako 273).

⁵ Kolár, s. 44

⁶ Viz slovníček pojmů.

Listy mají dnes rozměry 890 mm x 490 mm, ale původní rozměry byly 900 mm x 500 mm. Ke zmenšení formátu došlo, když byl rukopis znovu oříznut. Můžeme se domnívat, že důvodem oříznutí bylo odstranění poškozených okrajů listů.

Každý list byl očíslován inkoustovou barvou pravděpodobně v 17. století, nejspíš tedy až poté, co se rukopis dostal do Švédska. Rukopis je číslován arabskými číslicemi psanými tmavým inkoustem doprostřed přední strany každého listu. Na několika místech se vyskytuje starší číslování kombinující arabské a římské číslice, které jsou psané inkoustem na vnitřním dolním rohu každého desátého listu.

První list s tímto starým způsobem číslování je list s číslem 30. Při ostatním číslování se užívají arabské číslice do čísla 90; další číslicí je C pro 100, poté následuje C10, C20 a tak dále až do CC pro 200. Tento model dále pokračuje do CCC.

Nad celkovým počtem listů, jak ho zapsal písař, který rukopis čísloval na každém desátém listu, je poznámka z roku 1561 uvádějící, že rukopis obsahuje 3011 listů. To je ale zjevně chyba, protože 11 byla napsaná přes vymazané místo, na kterém pravděpodobně původně stálo jednociferné číslo. Později někdo celkový počet opravil a napsal nad poznámku číslo 308, což by přesně odpovídalo, pokud by se nezapočítával již zmíněný vložený lístek.

Použitý pergamen byl nejspíš vyroben z teletiny. Z jedné kůže se vytvořilo bifolio nebo dva samotné listy. Pergamen má proměnlivou tloušťku a barvu. Dolní vnější rohy jsou většinou o něco silnější než zbytek listu. Líc pergamenu má bledě žluté zbarvení a rubová strana je téměř bílá. Pergameny jsou uspořádány do složek pravidelně, lícovými stranami pergamenu proti sobě.

Vnější okraje většiny listů byly potřeny tekutinou, která na nich zanechala nažloutlé skvrny. Mohlo jít o pergamenový klič použitý nejspíše, když byl rukopis znovu svázán počátkem 19. století. Z tohoto období můžeme vysledovat ještě jiné úpravy. Na několika místech bylo pravděpodobně použito nějaké činidlo, které mělo zviditelnit určité pasáže textu, učinit je čitelnějšími. Činidlo ale, jak se obvykle stávalo, rychle ztmavlo a zhnědlo, takže text pod ním někdy není už vůbec vidět.

Na čtyřech okrajích každého listu byly pravděpodobně vyraženy drobné dírký sloužící jako vodítka pro řádkování, které písař při psaní textu používal jako šablonu. V této době se v rukopisech řádkoval vždy jeden list jemným tupým hrotem, který na jedné straně zanechal rýhu a na druhé vystouplou linku. Uspořádání řádků na listech se důsledně dodržuje prakticky v celém rukopise. Vzor tvoří většinou dva sloupce obvykle se 106 vodorovnými řádky.

Pozoruhodnou zajímavostí je, že se řádkování v rukopisu obvykle provádělo na předních stranách listů, což znamená, že vystouplé linky jsou na zadní straně listů a rýhy na předních stranách listů. U románských rukopisů je tomu obvykle naopak – řádkování hrotem se totiž provádělo vždy na lícové straně pergamenu, aby protilehlé stránky byly vždy stejné – buď s rýhami, nebo vystouplou linkou.

Výjimkou, která se liší od tohoto standardního řádkování, je složka s kalendářem a nekrology (složka s čísly 305-312), kde se užívá jiná šablona. Důvodem je uspořádání do sloupečků. Dírký tu byly vyraženy na horním a spodním okraji, což umožnilo narýsovat pět sloupců – široký prostřední sloupec, který po každé straně lemují dva

užší. Dalším charakteristickým rysem řádkování v kalendáři je, že každá třetí vodorovná řádka, na kterou byly zapsány poznámky, je po řádkování hrotem narýsovaná žlutě a jedna svislá žlutá linka je na obou stranách místa nalinkovaného pro psaní textu.⁷

Codex gigas je napsán pozdní verzí písma známého jako karolínská minuskula⁸. Dá se snadno číst, protože se velmi podobá písmenům, která dnes užíváme v knihách, časopisech a v novinách. Písmena jsou asi 2,5-3 mm vysoká a na tak velkou knihu jsou dost malá. Nicméně díky drobnému písmu a velkému počtu řádků na stránku se písaři podařilo zachovat únosný počet stránek.

Můžeme se setkat s názorem, že celkový vzhled rukopisu a detaily písma působí na počátek 13. století konzervativně. Grafémy *f* a dlouhé *s* trochu klesají pod spodní linku řádku, dolní část *a* je diagonální a dolní křivka u *g* je otevřená. Na to se dá pohlížet jako na staromódní rysy. Objevuje se i *e caudatum*⁹, což na počátek 13. století může působit velmi staromódně, protože tento rys ustoupil v průběhu druhé poloviny 12. století. Rozdělování slov je velmi moderní a všude se používá interpunkce pomocí tečky (na konci i uprostřed).

V několika případech je písmo v rukopise odlišné. Samozřejmostí je to na foliu č. 1, kde je zobrazena hebrejská a řecká abeceda. Dále texty zpovědního zrcadla a zařikání jsou psané velkými písmeny (verzálkami) perem na barevných plochách. Přípisky v kalendáři jsou také psány perem velkými písmeny stejně jako seznam velikonočních svátků. Zvláštním společným rysem zpovědního zrcadla, zařikání i seznamu velikonočních svátků je užití písmen *M* a *N*, která

⁷ Kolár, s. 45

⁸ Viz slovníček pojmů.

⁹ Viz slovníček pojmů.

jsou tvořena jen vertikálními a horizontálními tahy. (Tyto formy písma se však také příležitostně vyskytují v kalendáři, zvláště na straně pro měsíc duben.)

Dílo obsahuje řadu nádherných spirálovitých iniciál, často s florálními motivy. Začátek každého textu a hlavních úseků textu je označen jednou velkou iniciálou. Texty a úseky, které jsou uvedeny prology, mají též iniciály. Barevně jde o kombinace červené, modré, žluté, zlaté a zelené barvy. Mezi ostatními vynikají těla velkých iniciál, jsouce vysoké přes 60 až 70 cm. Jejich základním motivem je symetrická spirála.

Lze jen těžko odhadnout, jak dlouho písaři trvalo rukopis vytvořit. Není však pochyb o tom, že prakticky celý rukopis je dílem právě jediného písaře. Podobnosti ve tvaru písmen v textu a jeho rozvržení (velká písmena kreslená perem se používají pro incipity, explicity a iniciály)¹⁰ a podobnosti v pigmentech použitých na různé prvky iluminace¹¹ prakticky s jistotou dokazují, že stejný písař rukopis také iluminoval. Všestrannost písaře prokazuje i notový zápis v krátké sekvenci z *Kosmovy kroniky*, která je zapsána v neumové notaci¹². U paty každé strany kalendáře jsou také introity¹³ zapsané v neumové notaci. Písařův rukopis je pochopitelně trochu proměnlivý a nepravidelný, ale písař byl zcela jistě kvalifikovaný a schopný.

Denně mohl napsat písař asi tak jeden sloupec textu v kodexu, tj. 106 řádků. Pokud by písař pracoval šest hodin denně šest dní v týdnu, dokončil by celý rukopis asi za pět let. Byl-li však písař mnichem,

¹⁰ Viz slovníček pojmů.

¹¹ Viz slovníček pojmů.

¹² Viz slovníček pojmů.

¹³ Viz slovníček pojmů.

zřejmě mohl pracovat jen asi tři hodiny denně, což znamená, že mu rukopis mohl zabrat deset let. Nemůžeme však vyloučit, že písař byl pro svůj úkol „vyčleněn“, a tím pádem mohl v určeném skriptoriu pracovat po většinu dne.

Rukopis je svázan do silných dřevěných desek pokrytých bílou jirchou¹⁴. Můžeme předpokládat, že byl poprvé svázan brzy poté, co byl vytvořen. Původní vazby byly pravděpodobně vyrobeny také z proužků jirchy, žádné se však nezachovaly. Stopy po niti na vnitřní straně hřbetu vnitřního dvojlistu v každé složce svědčí o tom, že kniha byla šita po celé délce a že vazba měla kapitálky u hlavy a paty, kde jejich nit procházela zářezem v místě zapošití.

Současné dřevěné desky téměř jistě pocházejí z původní vazby ze 13. století. Můžeme tak předpokládat díky dochovaným účtům za novou vazbu rukopisu z roku 1819. O nových deskách zde totiž není žádná zmínka. Desky jsou silné asi 12-13 mm a na vnějších okrajích trochu zakulacené. Obě desky bývaly původně rovné, ale dnes jsou lehce prohnuté; ohyb vede svise a jeho vnitřní strana u obou desek je natočena dovnitř k rukopisu. Důvodem je stáří dřeva, které za uplynulá století značně pracovalo. Toto zakřivení naznačuje, že byly desky pečlivě seříznuty svise po letech a že byla každá deska vyrobena z jediného prkna.

Vazy procházejí deskami a tvoří tunýlky v tloušťce desek způsobem běžným pro románské vazby. Tato vazba byla někdy v průběhu práce doplněna kováním, které bylo použito na spodní desce a pravděpodobně také na přední desce, ale není známo, ze které doby toto kování pochází. Na posledním listu rukopisu jsou stopy rzi

¹⁴ Viz slovníček pojmů.

z hřebíků, kterými se toto kování připevnilo. Na tomto listu jsou další nepatrné stopy rzi na třech okrajích listu u ořízky¹⁵, které zřejmě pocházejí z kovových spon, kterými se kniha zavírala. Jedna byla u hlavy a paty a další dvě na přední ořízce. Pravděpodobně byly doplněny později a nebyly součástí původní vazby.

Rukopis v roce 1819 znovu svázal Samuel Sandman, knihvazač, který působil ve Stockholmu od roku 1813 do své smrti v roce 1838 a řadu let pracoval pro královskou knihovnu. Tento vazač očísloval všechny první listy složek arabskými číslicemi červenou tužkou dole u hřbetu knihy. Byly použity opět původní desky, které jsou pokryté silnou bílou jirchou a kvalitně vyzdobeny slepotiskem¹⁶ na přední i zadní desce a na hřbetě.

Obě desky mají masivní zdobné kování – každá má čtyři nárožnice¹⁷ a jedno středové kování. Mezi kováním a kůží na potahu je zeleno-modrý papír. Všechny kovové prvky jsou opatřeny kruhovou puklou¹⁸ sloužící k tomu, aby se dala ležící kniha v deskách snadněji zvednout. Na spodní desce jsou dva drobné doplňkové kovové prvky nad a pod středovou částí. Mají uprostřed otvor, kterým procházel železný výstupek s vyvrtanou dírkou (druhý umístěný těsně u paty knihy se ztratil), k němuž mohl být přichycen například řetěz, kterým se kniha dala připevnit k nábytku v knihovně. Vnitřní nárožnice na obou deskách a dolní vnější nárožnice na horní desce jsou opracovány pečlivěji než ostatní tři. To budí dojem, že tyto tři zbývající nárožnice

¹⁵ Viz slovníček pojmů.

¹⁶ Viz slovníček pojmů.

¹⁷ Viz slovníček pojmů.

¹⁸ Viz slovníček pojmů.

jsou kopie, které nahradily ztracené či chybějící kování. Účet za práci knihvazače Samuela Sandmana zahrnuje právě tři nové nárožnice.

Kopie účtu Samuela Sandmana se zachovala ve fondech stockholmské Královské knihovny. Za opravu a vyčištění listů, potažení vazby kůží a ražbu vepředu, vzadu a na hřbetě knihy dostal zapláceno 30 říšských tolarů. Za pergamen nutný na opravu a kůži na potažení dostal 15 tolarů (kůže koupil od koželuha jménem Holmberg) a za tři nové nárožnice obdržel 10 tolarů (koupil je od zvonáře jménem Horner). Dále dostal jeden tolar za nové hřebíky a za připevnění kování a nakonec 22 tolarů za kožené pouzdro zakoupené od sedláře Rydholma. Sandman za svou práci na Codexu gigantu dostal celkem 78 říšských tolarů. (Tato částka se dá obtížně vyjádřit v moderní měně, ale v roce 1820 stála kráva asi 45 tolarů, což nám dává představu, jakou měla Sandmanova práce cenu.)

Jedním z mála důkazů svědčících o tom, že se *Codex gigas* používal, nebo alespoň že byl v pozdním středověku určen ke čtení, jsou čtenářská znaménka z proužků bílé jirchy lepená k vnějšímu okraji listů v místech, kde začínal nový text. U Isidorova textu jsou znaménka dvě (jedno označuje 1. knihu a druhé 10. knihu). Čtenářská znaménka má také většina knih Starého a Nového zákona. Nápisů na znaménkách jsou psané velmi zručně formálním typem písma.

Obsah

Rukopis se skládá celkem ze 14 různorodých textů. Na předsádce jsou tři původní abecedy – hebrejská, řecká a latinská – a dvě doplněné později: hlaholice a cyrilice. Zbytek díla je napsán latinkou

a latinsky. Na předsádce je také několik vět o původu knihy.

Úvodní třetinu rukopisu tvoří *Starý zákon*. Následují dvě historické práce, jejichž autorem je Josephus Flavius, který žil v prvním století n. l. Jedná se o *Židovské starožitnosti* a *Válku židovskou*. Po nich je v kodexu zařazena nejpopulárnější středověká encyklopedie od Isidora, který žil v šestém století ve Španělsku. Toto dílo však není encyklopedií v dnešním slova smyslu, jedná se o *Etymologii* nebo také *Počátky*. Dvacet knih představuje encyklopedii lidského poznání a vědomostí té doby. Např. první tři knihy jsou věnovány sedmi svobodným uměním. Jedná se o program výuky středověkých škol vycházející z antického vědního základu. Poprvé je uvedl Martianus Capella v díle *O svatbě Merkura s Filologií*. Sedm svobodných umění se dělí na dva stupně, nižší – trivium – představuje gramatiku, rétoriku a dialektiku a student se zde má naučit pomocí studia slov a jazyka vyjádřit myšlenku. Druhý vyšší stupeň – kvadrivium – představuje již věcné studium; zahrnovalo aritmetiku, geometrii, astronomii a hudbu. Zcela jistě není toto dílo v kodexu opsáno celé; čítá přes 600 stran a v rukopise je text napsán na 77 stranách.

Následuje několik drobnějších spisů s lékařskou tematikou, podle kterých se v této době vyučovala medicína a které souvisí především s činností tzv. salernské lékařské školy. Konkrétně se jedná o *Úvod Jahannica Johanna Alexandrijského, žáka Tegna Galéna, do fyziologie, rozpravy o lidském těle a jeho nemocech* a *Rozpravy o oku*.¹⁹

Salernská škola byla první samostatnou středověkou lékařskou školou v latinském prostředí; je spojena s rozvojem salernské univerzity, jedné z nejstarších středověkých univerzit v Evropě. Škola

¹⁹ Před zápisem tohoto díla, stejně jako po něm, je vakát. (Viz slovníček pojmů.)

vznikla v jihoitalském Salernu, které mělo výhodnou geografickou polohu pro styk s arabským světem, který byl v této době kulturně bohatší.

Dále následuje list sv. Jeronýma *Beatissimo papae Damiano* a Jeronýmova předmluva ke čtyřem evangeliím.

Po těchto textech je zařazen *Nový Zákon*.

Další text je docela odlišného charakteru – je to penitenciál, což je zpovědníkův návod, jak řešit různé hříchy. O rozšíření zpovědí se zasloužil IV. lateránský koncil v roce 1215, tedy během psaní knihy. Výčet hříchů je velmi podrobný, ale některé důležité chybí – vražda, cizoložství a incest. Každý úsek začíná slovy „*Hřešil jsem*“ a končí „*V tom vyznávám svou vinu.*“ Za zpovědním zrcadlem je opět vakát. Dále následuje stránka, která dala knize známý název – mezi hříchy je iluminace pověstného ďábla; na předešlé straně je obraz města, které zřejmě představuje nebeský Jeruzalém²⁰.

Několik dalších stran je věnováno zaříkávadlům před nečistými silami, nemocemi nebo zloději a obranným zaklínadlům např. pro vyhánění ďáblů. Ti jsou zde uvedeni pod řadou jmen, Pudon, Purpuron, Dirank, Calmasis, Methon, Ardon a Lardon.²¹

Na tomto místě je opět vakát.

Poslední z dlouhých děl je latinsky psaná *Kronika česká* (*Chronica Boemorum*), kterou sepsal Kosmas Pražský. Jde o velmi významné dílo – první dějiny českých zemí.

²⁰ Nebeský Jeruzalém je zobrazen v různých úrovních. Každou z nich tvoří budovy a spousta věží (pravděpodobně kostelních) za červenými zdmi. Ze zdí vystupují další věže. Město rámuje dvě vysoké věže stejně jako na portrétu ďábla na protější straně. Nebeský Jeruzalém, i když v něm nebyli lidé, představovalo symbol naděje a spásy a sloužilo jako protiklad k portrétu ďábla. Nebeský Jeruzalém a portrét ďábla jsou jediné celostránkové ilustrace v kodexu.

²¹ Kolár, s. 58

Po Kosmově *Kronice* byla původně vepsána regule benediktinského řádu.²² Tyto tři folia však byly z rukopisu vyříznuty někdy před rokem 1561. Svědectví o existenci této části kodexu podává poznámka opata bavora z Nečtin na foliu 1b.²³

Mezi další, kratší, texty kodexu patří seznam bratří podlažického kláštera a kalendář s nekrologem, který čítá 1635 jmen, převážně českých, což je ojedinělým dokladem českého jazyka přelomu 12. a 13. století. Zaznamenaná jména náleží osobám zemřelým mezi lety 1150-1230. Do kalendáře nebyla zapisována pouze jména členů bratrstva, ale také církevních a světských hodnostářů, i z rodu Přemyslovců, dokonce i jména zemřelých podlažických osadníků. Dále jsou zde zapsány údaje, na čí svátek připadnou Velikonoce v průběhu 26 let.

Uspořádání textů

Jednou z otázek vztahujících se ke kodexu je právě samotné uspořádání a volba uvedených textů. Jedna z teorií je, že nejdůležitější křesťanskou knihou je bible a další texty v kodexu ji doplňují, protože společně poskytují informace o historii Židů, univerzální znalosti (Isidorovy *Etymologie*), lékařské poznatky a místní dějiny.

Jedním z předních badatelů, kteří se věnovali soustavné a komplexní interpretaci smyslu a významu *Codexu gigantu*, je docent Jaroslav Kolár. Jednou ze zásadních otázek, kterou se Kolár zabýval, je:

²² Kolár, s. 46

²³ Další folií, u které není znám její obsah, je fol. 1a, která je přilepená k vazbě.

Byly texty do sborníku zapisovány náhodně, neboli jde o tzv. *codex mixtus*, nebo jsou záměrně komponovány do daného celku?²⁴

Především je nápadné a neobvyklé, že obě části bible, *Starý* i *Nový zákon*, nenásledují hned po sobě, jsou odděleny. Po každém z nich je zapsán vždy jeden významný historický text: po *Starém zákonu* historie židovství Josefa Flavia, po *Novém zákonu* *Kosmova kronika*. V tom je možno spatřovat jistou symetrii. Symetrie byla ve středověku chápána jako projev dokonalosti, chápala se však jinak, širě než dnes, zahrnovala i významově zatížené párové opozice: nahoře – dole, dobro – zlo, vlevo – vpravo atd. Na základě takto pojímané symetrie je možné „číst“ skladbu kodexu asi takto: ve vztahu ke *Starému zákonu* se díly Josefa Flavia objasňuje historická existence Židovstva, národa vyvoleného, slovy nejvlivnější středověké encyklopedie se vykládá uspořádání světa. Ve vztahu k *Novému zákonu* jako formulaci Kristova učení, na němž je založena církev, se vykládá o hříšnosti a zbožnosti, o nebeském Jeruzalému a ďáblově moci nad světem; tyto partie tvoří v kodexu jakýsi relativně samostatný celek s vlastní symetrií. V základním rozvržení kodexu pak následuje *Kosmova kronika*; na tu lze pohlížet jako na protějšek Flaviovy *Války židovské*, jako na text, který reprezentuje chod lidských věcí ve znamení křesťanství; benediktinská řehole poučuje o mnišství jako cestě k spasení, kalendář vypovídá o církevním roce, řídícím život křesťanů.

Jednotlivé texty znamenají v tomto pojetí ještě něco víc než samy sebe. Některé texty totiž nejsou v rukopise zapsány celé, ač se tak tváří. Texty můžeme chápat jako jistou metonymii, kdy např. *Kosmova kronika* v tomto pojetí reprezentuje historické dění ve znamení křesťanství

²⁴ Kolár, s. 49

vůbec, zařikání zlodějů a nemocí reprezentuje negativní stránky života na tomto světě jako vliv ďáblovy moci.

Ke znakovosti poukazuje i další skutečnost: většina textu je v kodexu napsána na velkých plochách tak malým písmem, že se dá přečíst jen s krajním úsilím. Z toho nepoměru mezi velikostí stránky a drobností písma je možné odvodit hypotetický závěr: je důležitější, že texty byly právě v této knize a právě tak zapsány, než to, aby byly čteny.²⁵

Pro svých několik interpretací se s kodexem můžeme setkat pod několika dalšími různými názvy, *codex gigantus*, *liber pergrandis*, *gigas librorum* a *codex mixtus* (obří spis, převelká kniha, obr mezi knihami, smíšený spis).

²⁵ Kolár, s. 51

Jednotlivé texty

V následujících podkapitolách si blíže přiblížíme konkrétní texty a jejich autory. Na základě jejich popisu si tak budeme moci uvědomit, proč je právě tento text v rukopise zaznamenán. Podkapitoly jsou řazeny tak, jak jsou zapsány v kodexu, tzn. *Starý* a *Nový zákon* odděleně.

Starý zákon

Bible, Písmo svaté, Písmo, Boží slovo, Kniha knih, pod vším tímto označením se skrývá soubor kanonizovaných knih, považovaných za inspirované Bohem, ve kterých je uloženo lidské svědectví o Božím slově. Biblický kánon se skládá ze *Starého zákona*, který je biblí judaistů i křesťanů, a z *Nového zákona*, který je specificky křesťanskou částí bible. Obsahem bible je zvěst o jediném Bohu, který stvořil svět, přislíbil lidem odpuštění hříchu a osvobození, povolal svůj lid, vyváděl ho z otroctví a ze zajetí a ke všem lidem se sklonil v Ježíši Kristu, který je Pán a Spasitel.

Obvyklé křesťanské dělení *Starého zákona* mluví o knihách historických, prorockých, mudroslovných a poetických. *Starý zákon* obsahuje základy etiky (*desatero*), nejstarší historiografické texty, proroctví o posledních věcech člověka a lidstva a vrcholné projevy starověké židovské poezie a mudroslovné literatury. Vznikal od 10. – 9. stol. př. n. l. do 2. stol. př. n. l. Do písemné podoby byl zpracováván postupně.

Originál *Starého zákona* je v hebrejštině a v menší části v aramejštině, jedna z knih křesťanského kánonu *Starého zákona* je

známa jen v řeckém znění. Nejstarší rukopisy *Starého zákona* byly objeveny v Kumránu u Mrtvého moře. V průběhu 3. – 2. stol. př. n. l. vznikl první řecký překlad alexandrijského biblického kánonu zv. *Septuaginta*, obsahující i spisy, které později nebyly zahrnuty do palestinského biblického kánonu (apokryfy). Z nejstarší doby pocházejí ještě překlady aramejské (targum)²⁶ a syrské. Na *Starý zákon* volně navazují apokryfy²⁷.

Starému zákonu se tak říká proto, že s příchodem *Nového* ustoupil do pozadí. Zmiňuje se o tom Apoštol,²⁸ když říká: „*Co je staré, pominulo, a hle, je tu nové!*“ (Text *Vulgáty* zní: „*Vetera transierunt, ecce, facta sunt nova.*“)

Nový zákon se tak nazývá proto, že obnovuje. Chápu jej totiž pouze lidé obnovení milostí ze starého stavu a patřící již k *Novému zákonu*, což je království nebeské.

První oddíl *Starého zákona*, oddíl *Zákon*, je napsán v pěti knihách, z nichž první je *Genesis*, druhá *Exodus*, třetí *Leviticum*, čtvrtá *Numerus* a pátá *Deuteronomium*. Toto je pět knih Mojžíšových, jež se hebrejsky nazývají *Tóra* a latinsky *Lex* (*Zákon*).

Druhý oddíl je oddíl *Proroků*. Obsahuje osm knih (*Jozue*, *Soudců*, *První království*, *Druhé království*, *Izajáš*, *Jeremjáš*, *Ezechiel*, *Thereazor* – 12 proroků). Těchto osm knih je pro svou stručnost spojeno a chápáno jako jedna kniha.

Třetí oddíl se nazývá *Hagiographa* (*Posvátné spisy*), tzn. spisy těch, kteří píšou o posvátných otázkách. Obsahuje devět knih (*Jób*, *Žalmy*,

²⁶ Viz slovníček pojmů.

²⁷ Viz slovníček pojmů.

²⁸ Apoštol je označení sv. Pavla.

Přísluví Šalamounova, Kazatel, Píseň písní (někdy také pojmenovávána jako *Velepíseň*), *Daniel, Paralipomenon* („slova dní“), *Ezdráš* a *Ester*.

Někteří ke Spisům přidávají knihy *Rút* a *Cinoth* (*Nářky nad mrtvými*); do latiny se překládá jako *Lamentatio Ieremiae* (*Pláč Jeremjášův*).

Čtvrtým oddílem *Starého zákona* je u nás skupina těch knih, které nejsou zahrnuty v hebrejském kanonu; první z nich je *Knihá Moudrosti* (*Moudrost Šalamounova*), druhá je *Ecclesiasticus* (*Knihá Sírachovcova*), třetí *Tobiáš*, čtvrtá *Júdit* a pátá a šestá jsou knihy *Makabejské*. Židé tyto knihy ponechávají stranou jako apokryfy, církev Kristova je ctí a velebí jako knihy svaté.

válka židovská a židovské starožitnosti

Josephus Flavius, vlastním jménem Jóséf Ben Mattatjáh, se narodil v roce 37 n. l. v Jeruzalémě. Po svém otci náležel k jedné z nejpřednějších kněžských rodin. Mladý Josephus se nespokojoval pouze s tradičním vzděláním, ale snažil se poznat i učení tehdejších židovských sekt, učení farizeů, saduceů a essénů²⁹. Právě jemu vděčíme za zprávy o těchto směrech v judaismu prvního století.

„Ačkoli jsem byl ještě chlapec sotva čtrnáctiletý, byl jsem všemi chválen pro svou lásku ke knihám, neboť velekněží a přední osobnosti města se scházeli, aby se ode mne dověděli něco přesnějšího o zákonech.“³⁰

²⁹ Viz slovníček pojmů.

³⁰ Můj život, s. 101

Nejen díky svému rodu, ale i obdivuhodné učenosti a bystrosti byl ve věku dvaceti sedmi let vybrán mezi členy poselstva, jehož úkolem bylo osvobodit skupinu židovských kněží, jež byla uvězněna tehdejším prokurátorem Felixem. Nejen díky přátelství s židovským hercem Alityrem se Josephus dostal až k císařovně Poppaei, kde pro něho nebylo těžké dosáhnout, aby byli kněží propuštěni.

Po vypuknutí povstání Židů proti římské nadvládě byl Josephus jmenován velitelem a byl odeslán do severní Galileje. Po 47 dnech obléhání pevnosti Jótapaty musel nakonec 20. července roku 67 n. l. Josephus kapitulovat. Spolu se čtyřiceti významnými muži se ukryl v jeskyni, kde byl za několik dnů objeven a kdy odmítl nabídku římského vojevůdce důstojně a beztretně kapitulovat. Důvodem odmítnutí byla také skutečnost, že Josephovi společníci nedovolili, aby se vydal nepřátelům a zneuctil tak svou hodnost židovského velitele. Raději se tak rozhodli pro společnou sebevraždu. Sáhnut si na vlastní život je ale proti božímu zákonu; použili losu. První vylosovaný se dal zabít druhým a tak se bude pokračovat až k poslednímu, který se měl zabít sám. Ať už to byla náhoda nebo Josephova šikovnost, sám byl vylosován mezi dvěma posledními. Se zbylým spolubojovníkem se pak dohodl, že se Římanům vzdají.

„Když byl venkov vyčištěn, povstal v Jeruzalémě jiný druh lupičů, takzvaní sikariové, kteří vraždili lidi za bílého dne a uprostřed města. Ponejvíce o svátcích se vmísili do davu, měli v šatu ukryty malé dýky a těmi své protivníky probodávali. Když oběti padly, stávali se vrahové částí těch, kdo se

nad tím rozhořčovali. Proto, a vůbec, i protože vypadali důvěryhodně, nebylo je možno odhalit.“³¹

„Téhož dne a hodiny, jakoby řízením božím, pobíjeli Kaisarejští Židy, kteří s nimi ve městě bydleli, takže v jediné hodině jich bylo povražděno přes dvacet tisíc a celá Kaisareia byla Židů zbavena; neboť i ty, kdo uprchli, dal Florus pochytat a v poutech odvést do loďnic. Nad touto kaisarejskou pohromou se rozlítíl celý národ. Rozdělili se a pustošili vesnice Syřanů a sousední města, Filadelfii, Sebónitis, Gerasu, Pellu a Skythopolis.“³²

„Jakmile Židé spatřili, že se již válka blíží k hlavnímu městu, nechali svátek svátkem a chopili se zbraní. Velikou odvahu čerpali ze svého množství a vyrazili k bitvě bez pořádku a s křikem, aniž vzali v úvahu, že je sedmý den odpočinku. Byla totiž sobota, která se u nich zachovává s velikou zbožností. Zuřivost, která je vytrhla ze zbožných povinností, způsobila, že nabyli vrchu i v bitvě. Vrazili na Římany s tak hroznou prudkostí, že rozrazili jejich řady a zabíjejíce postupovali jejich středem.“³³

V římském táboře se Josephovi podařilo silně zapůsobit na pověřivého Vespasiána svou předpovědí, že se římský vojevůdce stane císařem. Když pak legie prohlásily Vespasiána v roce 69 císařem, Vespasianus židovského vězně osvobodil a ten přijal jakožto propuštěnec Flavioců příjmení Flavius. V dalších letech židovské války Josephus, který si byl na základě vlastní zkušenosti vědom marnosti odporu, několikrát vyzýval své krajany, aby se vzdali. Po pádu Jeruzaléma do rukou Vespasianova syna Tita se mu podařilo

³¹ Válka židovská, s. 174

³² tamtéž, s. 199

³³ Válka židovská, s. 206

svou přímluvou u císaře zachránit život několika svým příbuzným a přátelům; z nabízené kořisti si vyžádal svitky Písma. Následující léta se Vespasianus a Titus postarali, aby mohl Josephus klidně a velmi pohodlně žít v Římě. Josephus si udržel císařskou přízeň i po smrti zmíněných císařů a nástupu Domitiana na trůn. Josephus Flavius zemřel krátce po roce 100 našeho letopočtu.

Život Josepha Flavia je znám zejména z jeho vlastních spisů – především z vlastního *Životopisu*, ale také z několika částí *Války židovské* (řec. *Peri tú Iúdaikú polémú*), jeho stěžejního díla. Dějiny židovské války sepsal Josephus nejprve v aramejštině a později v řečtině. Ve spise autor líčí průběh první židovské války, která začala povstáním v Judeji roku 66 a vyvrcholila dobytím Jeruzaléma v roce 70. Se svým rozsáhlým výkladem však Josephus nebyl zcela spokojen a obsah prvních dvou knih zpracoval ve značně rozšířené podobě v dalším díle – v *Židovských starožitnostech*³⁴. Dílo *Židovské starožitnosti* (řec. *Iúdaiké archaiologiá*) jsou poznámky k dějinám Židů od stvoření světa až po židovskou válku. Prvních třináct knih je paralelních ke *Starému zákonu*, avšak kniha 14-20 popisuje čas od doby Makabejců až po židovskou válku. Josephus užívá židovských i řeckých pramenů. V závěru *Židovských starožitností* Josephus oznámil, že připravuje shrnutí *Války židovské*. To však pravděpodobně nikdy neuskutečnil. Posledním spisem, polemikou proti Apiónovi, *O starobylosti Židů*, hájil svůj národ proti antijudaismu, rozšířenému zejména v egyptské Alexandrii, ale i v Římě.

³⁴ Na začátku *Židovských starožitností* jsou dva kruhové obrázky na jednom okraji rukopisu. Ty otevírá citace úvodu ke knize Genesis a obrázky ilustrují počátek příběhu stvoření. Nahoře je modré nebe s hvězdami, Sluncem a Měsícem. Zemi dole představuje zelený oceán, než byla vytvořena pevnina. Mezi nimi stojí červenými velkými písmeny úvod Josephovy knihy, *In principio* (Na počátku), ale první písmeno (I) zde chybí. To jsou jediné prapůvodní ilustrace v kodexu.

„Myslím, mocný Epafrodite, že jsem čtenářům svého díla o starověkých dějinách dostatečně objasnil, že náš židovský národ pochází z dávného starověku a že jeho první jádro bylo zcela původní. Vyložil jsem v nich také, jakým způsobem se tento národ usadil v zemi, která nám nyní náleží. Napsal jsem totiž řeckým jazykem historické dílo, popisující na základě našich svatých knih naše dějiny staré už pět tisíc let.

Pozoruji, že dost lidí naslouchá pomluvám, jež rozšiřují někteří lidé, kteří nám nepřejí a kteří nevěří mému dějepisnému dílu. Tvrdí, že náš národ je mladý, a jako důkaz uvádějí, že významní řečtí historikové neuznali ani za vhodné se o něm zmínit.

Proto jsem se rozhodl pojednat o všech těchto věcech stručně, abych dokázal, že ti, kteří nás pomlouvají, tak činí z nepřátelství a vědomě lžou. Jiným lidem chci jen poskytnout více informací a vůbec chci poučit všechny, kteří chtějí znát pravdu o starobylosti našeho národa. Svá slova podepřu svědectvím těch starověkých historiků, které Řekové považují za nejspolehlivější, a ukážu rozpory v dílech těch, kteří o nás napsali lživé pomluvy.“³⁵

Josephus Flavius je hrdinou stejnojmenné románové trilogie z pera německého spisovatele židovského původu Liona Feuchtwangera, velké historické fresky, která se v kulisách, osudech a příbězích 1. století dotýká palčivých otázek současnosti: *Židovská válka* (1932), *Synové* (1935) a *Zaslíbená země* (1942).

³⁵ *Válka židovská*, s. 19

Etymologiae

Etymologie je dnes chápána jako lingvistický obor zkoumající původ slov, jejich vznik a vývoj. Nebylo tomu tak vždy – v antice hérakleitovci³⁶ vnímali jméno jako prostředek přímo zachycující přirozenost věcí. Filozofové upozorňovali na to, že slovo nevyrostá z povahy věcí, ale je dáno lidskou konvencí.

Samotné slovo *etymologie* pochází z řeckého *ἐτυμολογία* (*etymologia*), které je složeno ze slov *ἔτυμον* (*etymon*), což znamená „pravdivý smysl“, a *-λογία* (*-logia*), „nauka o“.

Obliba etymologizování se opět objevuje v pozdní antice, např. u Isidora ze Sevilly. Ten celou obsáhlou encyklopedii všeho vědění – *Etymologiae* – buduje právě na etymologickém principu – u co největšího počtu užitých odborných termínů se snaží určit původ (*origo*) a původní nezkrácený význam (*etymon*).³⁷ Významní medievisté a znalci Isidorova díla i středověkého způsobu myšlení znovu a znovu usuzují, že pro Isidora nebylo zkoumání etymologií pouze nástrojem pedagogickým, nýbrž i gnozeologickým,³⁸ že pro Isidora není etymologie pouze postupem lingvistickým, nevyčerpává se ve sledování dějin slova až k jeho původu. Naopak, usiluje o to, aby odhalením základního významu slova odkryla zároveň smysl skutečnosti, kterou slovo označuje. Pro toho, kdo uvažuje tímto způsobem, má jazyk a jeho slova gnozeologickou funkci. Toto pojetí

³⁶ Viz slovníček pojmů.

³⁷ ŠUBRT, J. *Římská literatura*. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 84

³⁸ Viz slovníček pojmů.

spočívá v prastaré víře v tajemné spojení slova s předmětem, který označuje.³⁹

Pro středověkou křesťanskou Evropu jsou *Etymologie* jedním z nejzásadnějších děl obecné vzdělanosti; teprve pozitivistické zkoumání pramenů ukáže, jak mnoho v jeho dílech je zkompileováno z jiných pramenů, a otřese tak jeho pověstí mimořádného učenice.

„Nejdůležitější dílo jeho jest 20 knih etymologií (zv. též Origines – Počátky), kteréž složil ku konci svého života, ale nedokončil. Jest to encyklopaedický, ale neúplný přehled všech nauk, zvaný po etymologických, ovšem namnoze zcela libovolných a neoprávněných výkladech jmen předmětů, o nichž tu jednáno. Látkou svou není spis ten dílem samostatným, nýbrž z pramenů starších, jako Suetonia, Plinia, Solina, Vitruvia, Lucretia atd., váženým, ale přes to jest důležitý rozmanitostí obsahu svého, jakož i tím, že užito zde i spisů nám již nezachovaných, jako např. Prati Suetoniovy. Rovněž kompilací jest spis De natura rerum (o přírodě), jehož ve středověku hojně se užívalo.“⁴⁰

Již zmiňovaný Isidor ze Sevilly⁴¹ se narodil v zámožné a velmi vzdělané rodině ve španělském přístavním městě Cartagena a svůj život prožil na Pyrenejském poloostrově. Celý život se snažil o záchranu doznívající latinské kultury a vzdělanosti. Po smrti rodičů se o něj staral starší bratr Leander, sevillský biskup. Isidor studoval v katedrální škole, naučil se řecky a hebrejsky a po bratrově smrti roku

³⁹ KALIVODA, J. Isidor ze Sevilly a jeho pravda slov. In: ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologie I-III*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 29-30.

⁴⁰ Ottův slovník naučný

⁴¹ Isidor ze Sevilly neboli Isidor z Hispalis.

600 (nebo 601) nastoupil po něm jako biskup. Na svou dobu měl velmi značné vědomosti, jsa sečtělým zvláště ve starším písemnictví římském.

Legenda vypráví, že při narození Isidora včelí roj nechal na jeho ústech med. Mělo to předpovídat neobvyklou výmluvnost, kterou tento světec měl. Stejně jak rodina sv. Řehoře (a jiných tehdejších svatých) dala i Isidorova rodina církvi několik svatých: Leandra a Fulgencia – jeho dva bratry a sestru Florentinu. Avšak největším z nich byl Isidor. Díky jeho myšlenkám bývá přirovnáván k Platonovi, díky vědomostem k Aristotelovi, díky výmluvnosti k Cicerovi, všestrannosti Didimovi, erudici Origenovi, důstojnosti Jeronýmovi, učenosti Augustinovi a svatostí k Řehoři I. Velkému, tehdejšímu papeži. Ten, když jednou četl jeden z Isidorových dopisů, řekl: „*Toto je druhý Daniel. On předstihl Šalamouna!*“.

V legendách je svatý Isidor zapojený do reconquisty⁴² jako nebeský podpůrce. Nezrodí se ovšem výraznější isidorovská ikonografie – zobrazován bude prostě jako biskup s knihou. (Dalším jeho atributem je pero.) Místo toho vznikne často tradovaný omyl, který zaměňuje svatého Isidora za Sevilly se svatým Isidorem, který má přízvisko Labrador (Rolník), je patronem Madridu a byl kanonizován jako jeden z hlavních světců katolické reformace roku 1622 společně s Terezií z Ávily, Ignácem z Loyloy a Františkem Xaverským, a stal se v baroku populárním – právě jakožto rolník – dokonce i na českém venkově.

Isidorus byl prvotním vzděláním a orientací filolog. Celé jeho dílo i vidění světa je filologické či „logocentrické“. Ze svého filologismu činil Isidorus univerzální výkladový princip, jímž objímá a do jednoho

⁴² Viz slovníček pojmů.

celku shrnuje všechno tehdejší poznání o světě a všechny disciplíny. Téměř všechna slova mají přímý vztah k věci, kterou označují. Ve světě vládne totální „logos“, souvislost všech slov a věcí, vypovídající o božském Logu – řádu. Univerzální metodou, jak dospět k pochopení této souvislosti, je etymologie. Klíčem ke všem dvaceti knihám Isidorovy životní „summy“ *Etymologie* je věta:

„Když totiž poznáš, jaký je původ slova,
pochopíš rychleji jeho význam.“⁴³

Mnohé z tisíců etymologií v Isidorových *Etymologiích* jsou pravdivé. Mnohé jsou však mylné, ba fantasmagorické. Jenomže i falešné etymologie jsou pravdivé – ale v jiném smyslu.

Stručný přehled obsahu *Etymologií* oprávněně vyvolává obdiv a úctu. Rozdělení kapitol do dvaceti knih je však již dílem Isidorova žáka Brauliona:

1. – 3. kniha: Výklad „svobodných umění“ – gramatiky, rétoriky, dialektiky, aritmetiky, geometrie, hudby a astronomie. (*Liber I – De Grammatica, Liber II – De Rhetorica et Dialectica, Liber III – De mathematica*)

4. kniha: Lékařství. (*Liber IV – De Medicina*)

5. kniha: a) Základy římského práva, b) základy chronologie, c) ztracená verze Isidorovy Kroniky líčící dějiny lidstva od stvoření světa po jeho současnost, rozdělené do šesti dějinných věků: od Adama do potopy, od potopy do Abrahama, Od Abrahama po Davida, od Davida do babylónského zajetí Židů, od babylónského zajetí do

⁴³ *Etymologiae* I, s. 37

narození Krista, od narození Krista až dokud se Bohu zlíbí. Do tohoto biblického rámce jsou vsunuty hlavní události středovýchodních, řeckých a římských politických a kulturních dějin. (*Liber V – De Legibus et Temporibus*)

6. kniha: Úvod do bibliistiky, následuje výklad o historii knih a knihoven a úvod do „kodikologie“. Poté je neorganicky zařazena další část bibliistiky zabývající se evangelními zákony Eusebia z Caesareje, přehled dějin církevních ekumenických koncilů, dále výklad o způsobu stanovení data Velikonoc a o církevním kalendáři. V úplném závěru se objevuje dlouhá kapitola o základních prvcích křesťanské liturgie. (*Liber VI – De Libris et Officiis Ecclesiasticis*)

7. kniha: Výklad základních pojmů křesťanské věrouky, počínaje Boží Trojicí a konče církevními hodnostmi, mnichy a prostými věřícími. Úvod knihy naznačuje jistou její samostatnost v rámci celku, alespoň v době jejího vzniku. (*Liber VII – De Deo, Angelis et Sanctis*)

8. kniha: a) Křesťanská církev a její protivníci: synagoga, hereze; b) od herezí Isidor přechází k pohanským filosofům a básníkům, k Sibyllám a pohanských kouzelníkům. Kniha končí dlouhou pasáží věnovanou výkladu jmen řeckých a římských bohů. (*Liber VIII – De Ecclesia et Sectis*)

9. kniha: Jazyky světa, národy oikúmeny, římský stát a jeho armáda, římské státní právo a společenská organizace; římské právo rodinné, instituce manželství. (*Liber IX – De Linguis, Gentibus, Regnis, Militia, Civibus, Affinitatibus*)

Po deváté knize je v *Etymologiích* cítit předěl, oddělující první část, věnovanou světu člověka a jeho kultuře, od části druhé, věnované

světu přírody; zde zároveň končí neshody nejstarších rukopisů a od 10. knihy je již rukopisná tradice v členění jednotlivých knih jednotná.

10. kniha: Abecední slovník asi šesti set méně známých latinských výrazů s výkladem jejich etymologií a významu. (*Liber X – De Vocabulis*)

11. kniha: Výklad o člověku a lidském těle, o etapách lidského života; dále popis různých mytologických nestvůr a na závěr kratičká připomínka několika slavných proměn mytologických postav v živočichy a přechodů živočichů mezi různými živočišnými druhy. (*Liber XI De Homine et Portentis*)

12. kniha: Základy zoologie. (*Liber XII – De Animalibus*)

13. kniha: Přírodní, zvláště meteorologické jevy; v úvodu knihy je naznačeno, že i ona byla snad původně koncipována jako samostatné dílo a do *Etymologií* byla začleněna až dodatečně. (*Liber XIII – De Mundo et Partibus*)

14. kniha: Základy fyzické geografie Isidorovi známého světa. (*Liber XIV – De Terra et Partibus*)

Třetí část *Etymologií* je dosti soustavnou sbírkou výkladů užitečných znalostí na pomezí jevů přírodních a společenských.

15. kniha: Urbanistika, chrámová architektura, podoba lidských příbytků pro živé i mrtvé, vyměřování pozemků, silnice a cesty. (*Liber XV – De Aedificiis et Agris*)

16. kniha: Základní pojmy mineralogie. (*Liber XVI – De Lapidibus et Metallis*)

17. kniha: Základy zemědělství. (*Liber XVII – De Rebus Rusticis*)

18. kniha: V celém díle snad obsahem nejpestřejší pojednání; zabývá se a) válečným uměním a zbraněmi, b) sportem, veřejnými

závody, divadlem, gladiátorskými hrami a hrami hazardními. (*Liber XVIII – De Bello et Ludis*)

19. kniha: Popis stavby lodí a domů, výroba látek, oděvů a šperků; i tato kniha svým úvodem naznačuje svou původní samostatnost. (*Liber XIX – De Navibus, Aedificiis et Vestibus*)

20. kniha: Věnována jídlům a nápojům, domovnímu zařízení a zemědělskému, zahradnickému a jezdeckému náčiní. (*Liber XX – De Mensis*)

Záměrem Isidora ze Sevilly v žádném případě nebylo vytvořit pouhý slovník, který by uživatelé konzultovali pouze při okamžité potřebě. Text *Etymologií* předpokládá souvislé čtení alespoň jednotlivých knih, a tímto způsobem také byly *Etymologie* ve středověkých klášterních knihovnách užívány.

„Latinskou abecedu přinesla do Itálie jako první nymfa Carmentis. Nazývá se Carmentis proto, že zvěstovala budoucnost písněmi (carminibus). Ve skutečnosti se jmenovala Nikostraté.

Vzdělání (litterae) je jednak obecné (communes), jednak ve svobodných uměních (liberales). Obecné se nazývá proto, že písma (litterae) obecně (in commune) užívají mnozí, když píšou a čtou. Vzdelání ve svobodných uměních se tak jmenuje proto, že je znají pouze ti, kdo sepisují knihy (libros) a mají teoretickou znalost, jak správně mluvit a psát.

Hlávky jsou dvojího druhu: v zásadě se dělí na dvě skupiny, na samohlávky a souhlávky. Samohlávky jsou ty hlávky, které se různým způsobem vyslovují přímým otevřením úst, bez jakékoli překážky. A nazývají se vocales, poněvadž vyplňují zvuk (vocem) samy sebou a tvoří samy sebou slabiku, aniž by se spojovaly s nějakou souhlávkou. Souhlávky jsou ty hlávky, jež se tvoří různým pohybem jazyka nebo stisknutím rtů. A nazývají se consonantes,

protože nezní samy od sebe, ale souzní (consonant) s připojenými samohláskami.“⁴⁴

Isidorus platí v obecném povědomí za *auctora unius operis*⁴⁵, totiž právě *Etymologií*. Vedle nich, přesněji před nimi, však napsal mnoho dalších spisů dějepisných (*Chronica* a *Historia*), přírodovědných (*De natura rerum* – *O přirozenosti věcí*), exegetických⁴⁶ (*Mysticorum expositiones sacramentorum* – *Výklady mystických svátostí*), polemických (*Contra Iudeaeos de fide Christiana* – *Proti Židům o víře křesťanské*), církevně-organizačních (*De ecclesiasticis officiis* – *O církevních úřadech* a *Regula monachorum* – *Mnišská řehole*) i vůbec nespolehlivě zařaditelných (spis, zvaný někdy *Synonyma*, někdy *Soliloquia* čili *Samomluvy* a někdy *Lamentatio animae peccatricis* čili *Nářek hříšné duše*, o němž se literární historie pře, zda patří více ke gramatice nebo k „augustinovské“ sebezpytné spiritualitě a jehož zvláštnost je právě v propojení obojího a jiných.) Mezi těmito „vedlejšími“ spisy se nachází i *De viris illustribus* (*O slavných mužích*). V době psaní tohoto spisu byl Isidorus už arcibiskupem Sevilly a měl tedy administrativních starostí nad hlavu. Je velmi dobře možné, že na dílech jím podepsaných ve skutečnosti pracoval celý tým pomocníků, kteří v arcibiskupské knihovně sepisovali kodexy a Isidorus výsledky jejich práce „jen“ sceloval a završoval.

Do přehledu Isidora díla se dále řadí:

- *De ortu et obitu patrum* – *O původu a úmrtích Otců*
- *De differentiis verborum* – *Rozdíly mezi slovy*

⁴⁴ *Etymologie* I, s. 57

⁴⁵ Z lat. autor díla.

⁴⁶ Viz slovníček pojmů.

- *De ordine creaturarum* – O řádu stvoření
- *De natura rerum* – O povaze věcí
- *Etymologiarum libri viginti* – O významu slov
- *Chronica maiora* – Velké kroniky
- *Sententiarum libri tres* – Tři knihy sentencí
- *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*- Dějiny gótských, vandalských a suéovských králů
- *In libros Veteris ac Novi Testamenti proemia* – Předmluvy ke knihám Starého a Nového zákona
- *Questiones in vetus testamentum* – Otázky o Starém zákoně

Isidorova smrt byla stejně výmluvná jako jeho život. Nechal se přinést do katedrály; v přítomnosti biskupů, sufragánů⁴⁷, kněží a lidu ze sebe svlékl biskupské šaty a oblekl kající pytel, posypal hlavu popelem a vykonal veřejnou zpověď. Poprosil o odpuštění hříchů a o modlitbu. Přijal eucharistii⁴⁸ v obou podobách a pozdravil se se všemi políbením pokoje. Čtyři dny nato, 4. dubna roku 636, ve věku 82 let odešel na věčnost. Byl pohřben s bratrem a sestrou v Seville. V roce 1063 byl přenesen do Lyonu. Formální kanonizace proběhla teprve v roce 1598. Papež Innocenc XII. prohlásil sv. Isidora doktorem církve (v roce 1722).

Vidíme, že v dnešní době je stará etymologie obrácena naruby - zatímco Isidor zkoumal jazyk, aby tím dosáhl poznání světa, moderní etymolog se uvolí zkoumat svět, aby získal lepší poznání jazyka.

Úkolu vydat bilingvně Isidorovy *Etymologiae* se zhostilo pražské nakladatelství OIKOYMENH, které spolupracovalo s vědeckými

⁴⁷ Viz slovníček pojmů.

⁴⁸ Viz slovníček pojmů.

pracovníky z univerzit a akademických pracovišť. Velkou roli sehrála Grantová agentura ČR, která v rámci úkolu Texty k dějinám středověkého myšlení pomohla zajistit vydání knih I-III, V, IX-X, XIII, XVI, a Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy umožňující vydání knih IV, VI-VII, X, XI, XIII-XV, XVIII a XIX-XX. Výčet jmen redaktorů a překladatelů je úctyhodný. K hlavním řešitelům patří Lenka Karfíková, Hana Šedinová, Jana Nechutová a Pavel Floss. Na celém díle se podílela spousta dalších spolupracovníků, díky nimž vznikl tým, který studium nesnadné doby umírání římské říše a vzniku nových státních útvarů pozdvihl na výši u nás dosud neobvyklou. Součástí každé knihy je vždy latinský originál, český překlad a úvodní studie.

Zajímavostí týkající se Isidora ze Sevilly je skutečnost, že španělští informatici z Observační služby internetu v Barceloně, inspirováni údaji a doporučeními Papežské rady pro sdělovací prostředky,⁴⁹ uznali sv. Isidora za patrona internetu a uživatelů počítačů. Patronát potvrdil během jedné pouti do Španělska také tehdejší papež Jan Pavel II.⁵⁰ Úcta k sv. Isidoru jako patronu internetu se stala známou zejména v Polsku a prostřednictvím česko-polsko-slovenského *Portálu sv. Isidora* i u nás. V roce 2001 vznikla také dokonce „Isidorova cena“ pro volně šířené programy (Shareware).

⁴⁹ Vatikán vstoupil poprvé do kyberprostoru v roce 1996, kdy vznikla jeho oficiální webová stránka *www.vatican.va*, na níž jsou zveřejňovány dokumenty církve a papežovy projevy. Server je provozován na třech počítačích pojmenovaných podle archandělů - Rafael, Michael a Gabriel.

⁵⁰ Jan Pavel II. často cestoval do vzdálených zemí, aby biskupům osobně předal své poselství. Zdravotní stav ho však donutil zvolit jiné řešení, a tak se tehdy jednaosmdesátiletý představitel katolické církve rozhodl zůstat ve Vatikánu. Z toho důvodu 22. 11. 2001 vůbec poprvé využil k zaslání svého oficiálního dokumentu internet. (Toho dne do Tichomoří zaslal omluvu za násilí, které napáchali misionáři na tamních obyvatelích.)

Nový zákon

Nový zákon má dva oddíly. První je evangelijní, v němž jsou *evangelia Marka, Matouše, Lukáše a Jana*. Druhý je apoštolský, který zahrnuje 14 *epištol Pavlových*, dvě *Petrovy*, tři *Janovy*, po jedné *epištole Jakubově a Judově, Skutky apoštolské a Zjevení Janovo*.

Souhrn knih *Starého i Nového zákona* se dělí podle toho, co bylo učiněno a řečeno Bohem, anděly či lidmi, co bylo zvěstováno proroky o Kristovi a jeho těle, co bylo řečeno o ďáblu a jeho údech, o starém a novém lidu, co o současném světě a co o budoucím království a soudu.

Podle židovské tradice jsou uváděni následující autoři *Starého zákona*. Jako první *Mojžíš*, který vydal *Boží dějiny* v pěti knihách (*Pentateuch* – „pět svazků“). Kniha *Genesis* se tak nazývá proto, že je v ní shrnut počátek všehomíra a vznik světa. *Exodus* pojednává o odchodu lidu Izraele z Egypta. *Leviticus* popisuje lévijské⁵¹ obřady a různé druhy obětí a je zde zaznamenán celý lévijský kněžský řád. Kniha *Numerus* získala svůj název proto, že se v ní vypočítávají kmeny, které vyšly z Egypta, a popisuje jejich dvaadvacetidenní pobyt na poušti. *Deuteronomium* je řecký název, který se do latiny překládá jako *secunda lex* (*druhý zákon*). To znamená opakování a předznačení zákona evangelii; pojednává o tom, co předchází, takovým způsobem, že je přesto všechno, co se v knize uvádí, nové.

Kniha *Jozue* dostala svůj název podle Jozua, syna Núnova, a obsahuje jeho historii; Židé tvrdí, že jejím autorem je právě onen Jozue.

⁵¹ Viz slovníček pojmů.

Knih *Soudců* je pojmenována podle vůdců lidu, kteří stáli v čele Izraele po Mojžíšovi a Jozuovi, dříve nastoupil David a ostatní králové. Má se za to, že tuto knihu sepsal Samuel.

Knih *Malachim* se tak nazývá proto, že v časové posloupnosti pojednává o králích Judska a Izraele a jejich činech. Hebrejské jméno Malachim se totiž do latiny překládá jako Regum (Kráľů).

Řecký název knihy *Paralipomenon* můžeme přeložit jako „*knih* *toho, co bylo opomenuto*“ nebo „*knih* *toho, co zbývá*“, poněvadž je v ní shrnuto a stručně vyloženo to, co bylo opomenuto či nedostatečně zaznamenáno v *Zákonu a knihách Kráľovských*.

Někteří se domnívají, že knihu *Jób* napsal Mojžíš, jiní soudí, že to byl někdo z proroků, a další zase, že jejím autorem byl sám Jób poté, co ho stihlo jeho utrpení; domnívají se totiž, že ten, kdo přestál urputný duchovní boj, sám vypráví o vítězství, jehož dosáhl. Začátek a konec knihy *Jób* je v hebrejštině napsán prózou.

Knih *Žalmů* se řecky nazývá *Psalterium* (*Žaltář*), hebrejsky *Nabla* a latinsky *Organum*. Knih *Žalmů* (*Psalmi*) se tak nazývá proto, že prorok zpívá za doprovodu harfy (*psalterium*) a sbor mu v témže nápěvu odpovídá. Autory žalmů jsou ti, kdo jsou uvedeni v názvech, tedy Mojžíš, David a Šalomoun, Asaf, Étan, Jedútán, synové Kózacha, Hémana Ezrachejského a dalších.

Šalomoun, syn Davidův a král Izraele, vydal pod svým jménem 3 spisy. První z nich je *Masloth*, který se řecky nazývá *Parabola*, latinsky *Proverbia* (*Přísloví*), protože se v něm na základě srovnání podobného užívá jazykových podobenství k zobrazení pravdy. Druhou knihu pojmenoval *Cohélet*, což se řecky překládá jako *Ecclesiastes* a latinsky *Contionator*, protože jeho řeč nesměřuje výhradně k jednomu, jak je

tomu v *Přísllovích*, nýbrž obecně ke všem; učí, že všechno, co vidíme ve světě, je vrtkavé a pomíjející, a proto nikterak žádoucí. Třetí knihu nadepsal *Sir hassirim*, což se do latinského jazyka překládá jako *Canticum canticorum (Píseň písní)*; prostřednictvím svatební písně v ní mysticky oslavuje spojení Krista a církve. Je to soubor hebrejské milostné poezie. *Velepíseň* se jí říká proto, že vyniká nad všechny ostatní písně obsažené v *Písmu svatém*; podobně jako v *Zákonu* něco nazývá „svaté“ (*sanctus*) a co je více než svaté pak „velesvaté“ (*sanctus sanctorum*).

Izajáš, spíše evangelista než prorok, je autorem knihy, jejíž celý text je psán prózou plnou výmluvnosti. Podobně Jeremjáš vydal svou knihu spolu s žalozpěvy, které nazýváme *Lamenta (Nářky)*, protože se uplatňují při nejsmutnějších životních situacích a při pohřbech.

O knihách *Ezechiel* a *Daniel* se uvádí, že je sepsali jacísi mudrcové. Začátek a konec knihy *Ezechiel* zastírá mnoho nesrozumitelností, zatímco *Daniel* pojednává jasným jazykem o královstvích světa a ve zcela zřejmé předpovědi ohlašuje čas Kristova příchodu. Tito čtyři výše zmínění proroci se nazývají „velcí“, protože sepsali velmi rozsáhlá díla.

Knihy dvanácti proroků jsou nadepsány jmény svých autorů; nazývají se „malí“, poněvadž jsou jejich spisy stručné. Proto jsou tyto knihy shrnuty do jednoho svazku; jejich jména jsou Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš a Malachiáš.

Knihy *Ezdráš* je nadepsána jménem svého autora; její text obsahuje stejnou měrou slova tohoto Ezdráše a Nehemjáše.

Má se za to, že knihu *Ester* napsal Ezdráš. V této knize se popisuje, jak tato královna, zpodobňující církev, vyrvala lid Boží z otroctví a smrti, a na připomínku zabití Hamana, který ztělesňuje nespravedlnost, se ukládá oslava této události potomkům.

Knihy Moudrosti se u Židů nikde nevyskytuje, a proto je také již ze samotného jejího názvu cítit řecká výmluvnost. Židé tvrdí, že jejím autorem je Filón, a název *Knihy Moudrosti* získala proto, že se v ní jasně vykládá o příchodu Krista, jenž je moudrostí Otce, a o jeho utrpení.

Knihu zvanou *Ecclesiasticus* bezpochyby sepsal Ježíš, syn Síracha, pocházející z Jeruzaléma, a vnuk velekněze Jósuy, o němž se zmiňuje Zacharjáš. Latinští autoři připisují tuto knihu Šalamounovi, protože má podobný styl. Nazývá se *Ecclesiasticus*, protože věnuje velkou péči a pozornost náboženské disciplíně celé církve (*ecclesia*). Vyskytuje se také u Židů, ale je počítána mezi apokryfy.

Pokud jde o knihy *Júdit*, *Tobijáš* či *knihy Makabejské*, není vůbec známo, kdo jsou jejich autoři. V jejich názvech jsou totiž jména osob, jejichž činy knihy popisují.

Nový zákon, specificky křesťanská část bible, jejímž obsahem je příběh Ježíše Krista a jeho smysl pro lidstvo, vylíčení počátků křesťanské církve a podání vize konečného dějinného i kosmického vítězství Ježíše Krista. Skládá se ze čtyř evangelií přinášejících Ježíšův příběh z různých pohledů, z knihy *Skutky apoštolů*, z 21 epištol a z knihy *Zjevení Janovo* neboli *Apokalypsy*. Jednotlivé spisy *Nového zákona* se sepisovaly a redigovaly přibližně od doby kolem poloviny do konce 1. stol. podle ústní tradice a nezachovaných písemných předloh. V dalším období se postupně jednotlivé spisy, rozptýlené po místních

církvích, slučovaly v dnešní novozákonní kánon biblický. Všechny spisy *Nového zákona* byly psány řecky.

Čtyři knihy evangelií napsali jednotlivě čtyři evangelisté. První z nich, Matouš, sepsal evangelium hebrejským písmem a jazykem v Judeji; své evangelium začíná hlásat od okamžiku Kristova lidského narození. Druhý, Marek, naplněn Duchem svatým, sepsal Kristovo evangelium řecky v Itálii, kam následoval Petra jako jeho žák. Třetí je Lukáš, ze všech evangelistů nejvzdělanější v řeckém jazyce, protože působil jako lékař v Řecku. Své evangelium připsal biskupu Theofilovi a začal v kněžském duchu, aby ukázal, že se Kristus po svém tělesném narození a kázání evangelia stal obětí pro spásu světa. Čtvrtý, Jan, sepsal jako poslední evangelium v Asii. Začal *Slovem*, aby ukázal, že právě Spasitel, který se ráčil za nás narodit a trpět, sestoupil z nebe a po smrti se opět na nebe odebral.

Toto jsou čtyři evangelisté, které Duch svatý prostřednictvím Ezechiela ukázal ve čtyřech bytostech. A právě proto jsou to čtyři bytosti, že se díky jejich hlásání evangelia víra křesťanského náboženství rozšířila po čtyřech světadílech.

Apoštol Pavel napsal čtrnáct epištol. Pavlovo autorství *Listu Židům* považuje většina latinských spisovatelů za nejisté kvůli jeho odlišnému jazyku; někteří se domnívají, že jej sepsal Barnabáš, jiní, že byl napsán Klementem.

Petr napsal pod svým jménem dva listy, jež se nazývají „*katolické*“, protože nejsou určeny pouze jednomu lidu či obci, nýbrž obecně národům. Své epištoly napsali také Jakub, Jan a Juda.

Skutky apoštolů pojednávají o počátcích křesťanské víry mezi národy a o dějinách vznikající církve. Autorem Skutků apoštolů je

údajně evangelista Lukáš. V tomto díle se líčí dětství rodící se církve a zaznamenává se v něm historie apoštolů; proto se také nazývá *Skutky apoštolů*.

Knihu *Zjevení* napsal evangelista Jan v době, kdy byl – jak praví tradice – kvůli hlásání evangelia vypovězen na ostrov Pathmos. Řecký název *Apocalypsis* se do latiny překládá jako *revelatio* (zjevení). Zjevení totiž znamená, že vychází najevo, co bylo skryto, jak říká sám Jan.

Chronica Boemorum

O Kosmově původu toho není mnoho známo, prakticky veškeré informace o jeho životě pocházejí z jeho kroniky a v textu jsou zmíněny jen mimochodem. Kosmův původ bývá někdy spojován s polskými zajatci, kteří přišli do Čech v 1. polovině 11. století. Je pravděpodobné, že Kosmas pocházel z rodiny duchovního a navázal na otcovu kariéru.

Je známo, že v 70. letech 11. století, po absolvování pražské katedrální školy, studoval ve škole při katedrále sv. Lamberta v Lutychu, s kterou české prostředí pěstovalo styky už od dob sv. Vojtěcha, a která patřila k nejlepším v Evropě. Zde byl Kosmových učitelem mistr Frank, který v Lutychu působil v letech 1047-1083.

Po návratu do Čech (na počátku 90. let 11. století) se Kosmas stal členem pražské kapituly a zařadil do skupiny kněžské inteligence, která již tehdy v českém prostředí tvořila svébytnou skupinu s vlastní kulturou a do určité míry tvořila protipól konkurenční skupině kněží cizího, především německého původu. Tato skupina byla často propojena nejen přátelskými, ale také příbuzenskými vazbami.

Kolem roku 1091 se Kosmas oženil, což v té době nebylo u duchovního nic výjimečného. Jeho ženou se stala Božetěcha, s níž vychovával syna Jindřicha. Pravděpodobně se jednalo o Jindřicha Zdíka, jenž se později stal děkanem a proboštem svatovítské kapituly. Kosmovu ženu známe z dvojverší, jímž Kosmas zaznamenal v kronice její smrt k roku 1117. Kromě toho je smrt Božetěchy zanesena i v olomouckém nekrologiu.

V roce 1099 získal Kosmas v Ostřihomi kněžské svěcení spolu s pražským biskupem Heřmanem, který byl do té doby pravděpodobně jen jáhnem⁵².

Kdy se Kosmas stává děkanem svatovítské kapituly, není přesně známo, ale pravděpodobně v roce 1110 je z tohoto titulu vyslán do Olomouce, aby tam proti olomouckému knížeti Otovi hájil kapitulní zájmy.

Kosmova Kronika česká je rozdělena do tří knih; každé knize je věnována předmluva. První knize patří předmluva s věnováním mistru Gervaisovi (patrně jde o představeného svatovítské katedrální školy). Tato kniha zachycuje ve 42 kapitolách příběhy doby pohanské, vyprávění o praotci Čechovi, Krokovi a jeho dcerách – Kazi, Tety a Libuše, knížatech Neklanovi a Křesomyslovi, Bořivoji či Vladislavovi. Kniha končí smrtí knížete Jaromíra a přijetím křesťanství za knížete Bořivoje. Je zde stručné nastínění života dvou předních světců sv. Václava a sv. Vojtěcha, a především vlády jednoho z Kosmových panovnických vzorů Boleslava II., jemuž Kosmas přisuzuje zásadní podíl na vytvoření přemyslovského státu.

⁵² Viz slovníček pojmů.

Druhá kniha je věnována břevnovskému opatu Klimentovi. Kosmas tuto část začíná výpravou knížete Břetislava do Polska. Postupně zde celkem v 51 kapitolách popisuje deset let těžkých bojů českých knížat s Němci.

Poslední, třetí kniha, je věnována mělnickému proboštu Šebířovi a jsou v ní obsaženy zejména zážitky samotného Kosmy. Zde se také autor obrací na čtenáře s úvahou o tom, jak je nelehké věnovat se historickému spisování o současících. Kniha má 62 kapitol. V této knize je syn Vratislava – Břetislav II. představován jako ideální panovník. Poslední kniha končí smrtí knížete Vladislava I. v roce 1125 a tedy i skonem samotného Kosmy. Čtvrtou knihu Kosmas nedokončil.

Při své tvorbě čerpal Kosmas z mnoha pramenů. Jedním z nich bylo dílo Regina z Prümü, Kosmova vzoru, autora *Kroniky*, ve které je popsána historie světa od narození Ježíše Krista do roku 906. Dále vychází také z vlastního pozorování a ze zážitků současníků.

Kosmova kronika je určena právě jeho současníkům, a to mimo jiné proto, aby jim usnadnila orientaci v minulosti. Kosmovo dílo mělo významný vliv na soudobé politické myšlení. Jako důkaz může sloužit výzdoba znojenské rotundy sv. Kateřiny, která vznikla z podnětu knížete Konráda II. jen krátce po vzniku kroniky. V rotundě je zobrazena přemyslovská pověst přesně podle Kosmova vyprávění.

Kosmas nebyl jen nestranným pozorovatelem a zapisovatelem dějin. Netajil se svými sympatiemi k rodu Přemyslovců, které považoval za jediné oprávněné panovníky zemí Českých. Knihou se prolínají odkazy k bibli či k antickému písemnictví, hojně jsou citováni například Vergilius, Ovidius či Horatius.

V *Kronice* je vynecháno několik míst našich dějin. Kosmas uvádí, že není jednoduché vyjadřovat se o své přítomnosti, protože ti, o nichž píše, žijí a mohou se mstít.

Kronika je psána dobrou středověkou latinou, jejíž některé jemnosti lze v překladu stěží vystihnout. Podle tehdejší módy a podle zásad lutyšské školy psal Kosmas rýmovanou prózou. Záliba v přímé řeči, kterou měl Kosmas společnou s většinou středověkých historiků, je odvozena ze Starořecké rétoriky. Z toho ze všeho vyplývá, že Kosmovi nešlo jen o dílo historické, ale i umělecky literární.

Kronika ve své době zaujala vzdělanou společnost natolik, že se někteří učenci rozhodli v Kosmově díle i po jeho smrti pokračovat. Jsou proto nazýváni Kosmovými pokračovateli. Patří k nim především Kanovník vyšehradský, jehož přesná identita není známá, stejně jako Mnich sázavský, jenž doplnil dílo o historii sázavského kláštera, bohužel také jeho totožnost zůstává utajena. O založení kláštera na Sázavě se Kosmas ve své kronice nezmínil patrně pro svůj odpor k slovanské liturgii. Mnich sázavský v podstatě přepsal starší, patrně v prvních desetiletích 12. století sepsanou legendu o sv. Prokopovi, která byla asi v 2. polovině 12. století pojata do ztracené kroniky o původu Sázavského kláštera. Mezi další Kosmovy pokračovatele patří také například kanovník kostela sv. Víta Vincentius a Gerlach, opat premonstrátského Milevského kláštera.

Původní rukopis *Kosmovy kroniky* není dochovaný. Dnes je známo celkem 15 rukopisů; několik je starších než dochování v *Codexu gigantu*. Ten má ale tu velkou přednost, že přináší celou kroniku, i když na ni vystačilo pouhých 11 folií. Nejstarší ze známých rukopisů *Kroniky* byl Lipský z konce 12. století, který zmizel během druhé světové války.

Dnes je považován za zničený. Z přelomu 12. a 13. století je zachován rukopis Budyšínský, dnes uložený v Národním muzeu v Praze. V této době vznikly také rukopisy *Drážďanský* a *Štrasburský*, který je dnes již také zničený.

Kosmas se stal zakladatelem národního dějepisectví, který určil jeho vývoj na dlouhá staletí. Bylo by opravdu těžké najít významnějšího českého kronikáře, který by nebyl Kosmou více či méně ovlivněn. Dalimil na počátku a Pulkava na konci 14. století jsou v podstatě upravovateli Kosmy pro potřeby své doby. Dalimil upravil Kosmu pro vkus a požadavky nové společnosti, vzniklé v Čechách po převratech 13. století, a Pulkava provedl totéž pro potřeby doby Karlovy.

První obsáhlé hodnocení *Kosmovy kroniky* nacházíme u F. Palackého v jeho *Ocenění starých českých dějepisců*. Kosmas rozlišoval pečlivě mýtickou a historickou dobu, vedl mezi nimi přesnou hranici. Tím se odlišoval od ostatních kronikářů líčících počátky národů i od svých následovníků v Čechách, kteří nedovedli rozlišovat mezi historií a pověstí.

Drobnější texty

Dodatky

Rukopis obsahuje několik středověkých dodatků. Na přední straně prvního listu se můžeme dočíst o zakoupení *Codexu gigantu* v roce 1295. Zápis je částečně zakryt pomocí nějakého činidla. Pravděpodobně pochází přímo z roku 1295 nebo vznikl trochu později.

Na f. 273 byla v polovině 13. století vepsána modlitba k Panně Marii a stejný písař také doplnil prosebnou petici v dolním okraji f. 286. Některé verše na vnějším okraji f. 276 a poznámka u paty jedné stránky kalendáře jsou stejného data a pravděpodobně jsou dílem stejného písaře.

Prology

Některé knihy *Starého zákona* jsou opatřeny prology. Ty jsou psány červeně a podtrženy žlutě. Iniciály jsou obvykle také červené a první řádka je obvykle psaná červenými rustikálními velkými písmeny. Po prologu následují incipity, psané většinou červenými verzálkami s inkoustovou dvojlínkou. Po iniciále textu následují velká písmena s inkoustovou dvojlínkou.

Toto schéma se mění v *Žalmech*. Incipity tu předcházejí prology (nikoli knihy) a obvykle je tvoří velká černá písmena. Následují prology psané červeně (jako dříve), poté iniciály ke knihám a červená písmena s inkoustovou dvojlínkou.

Prology ke knihám *Nového zákona* jsou psány také červeně a někdy jsou žlutě podtržené. Druhá skupina zahrnuje Listy svatého Pavla. Prology mají zelené iniciály.

Z toho všeho jasně vyplývá, že úvody k biblickým knihám nebyly vytvořeny podle jednoho standardního vzoru, ale rozmanitost při zpracování různých prvků je natolik důsledná, že byla zřejmě výsledkem pečlivě promyšlené a plánované práce.

Úvody k nebiblickým textům jsou vytvořeny systematicky, ale každý text je pojatý trochu jinak. Dvě práce Josepha Flavia mají prology

psané červeným, žlutě podtrženým písmem. Isidorovo dílo má prolog vyvedený červeným, žlutě podtrženým písmem se zelenými iniciálami. Kosmova *Kronika česká* obsahuje prology ke třem knihám psané červeným, žlutě podtrženým písmem.

Nekrologium

Dalším významným textem, zejména z hlediska vývoje českého jazyka, je kalendář s nekrologem. Ten představuje zcela ojedinělý pramen nejen pro českou onomastiku, ale také pro české sociální dějiny 1. poloviny 13. století.

Soupis čítá přesně 1539 osobních jmen, která jsou navíc blíže přiblížena jejich sociálním postavením. Z antroponomastického hlediska je mimořádná skutečnost, která dokládá časově první a někdy dokonce i velmi řídká svědectví o staročeských mužských i ženských jménech. Zatímco jmen s obecně latinským základem je menšina, německá pak nepřicházejí takřka vůbec.

Počet jednoznačně identifikovatelných osob mezi zhruba 1540 údaji tvoří pouhý zlomek celkového počtu, pouhých 2,5 %. Jsou mezi nimi především takřka úplné řady českých knížat od r. 1034 do 1227, výjimečně i moravský markrabí, a pak rovněž takřka úplná řada pražských biskupů. Uvedme si nyní některé příklady.

Ianuarius

1 - Pribizlauus. Marquart. Blasius. Jscizlaus. Voyteha. Marca. Sobotka.

12 - Groznata. Wratizlaus dux. Vbizlaua. Agnetis. Petrusse. Crnata.

18 - Vladizlaus dux. Sdezlaua. Vracen. Quassen. Bilec. Voyzlaua.

21 - Zbizlaus. Iacub. Mileysi. Male. Bogunka. Iacub.

Februarius

- 1 – *Boriuoy dux. Boguta. Bogumil. Trebon. Dobrek.*
7 – *Radozlau. Zbilut. Voyzlau. Jarogneu. Brecizlaus dux.*
6 – *Voiak. Pribor comes. Bratron. Bogdanec.*
7 – *Bozteh presbiter et monachus. Hual. Lubomir. Vgra. Baba.*
8 – *Ysidorus. presbiter et monachus. Golec. Premila. Pozaua. Sobena.*

Aprilis

- 4 – *Dobros. Vladizlaus dux. Daniel episcopus. Binek.*
13 – *Radeg. Tessek. Crnohna. Jaros. Budizlau.*
16 – *Vlastena. Bozelze. Obidena. Danena. Cristina presbitera.*
17 – *Premil conversus. Zbinog clericus. Radouan. Ben. Sedlena Sperca.*
18 – *Sestrena. Bezdeda. Nah. Suecest. Glupona. Pula. Blasna. Omizl.*

December

- 10 – *Cosmas episcopus. Indrih. Zuer. Jan.*
19 – *Petrumila. Deuna.*
31 – *Vserad. Vrbata comes. Radouan.*⁵³

⁵³ Transkripce je dostupná na internetových stránkách Královské švédské knihovny ve Stockholmu (www.kb.se).

Codex gigas a soudobé odkazy

S odkazem ke *Codexu gigantu* se dnes můžeme setkat v mnoha podobách. Rukopis se stal, zejména díky již zmíněné legendě, inspirací mnoha tvůrců a umělců.

V roce 2006 vysílal ČRo Leonardo rozhlasový seriál s názvem *Tajemství Dáblovy bible*. Moderátory byli Karel Moudrý a Petr Mančal. V seriálu nechybělo přirovnání rukopisu k úhelnému kamenu nebo poselství kodexu, ze kterého údajně plyne úžasné detektivní pátrání, jehož cílem by mělo být nalezení klíče, či snad magického hesla, otevírající pověstný skalnatý Sezam... V seriálu dominoval smyšlený dialog mezi opatem podlažického kláštera a samotným ďáblem a mezi jednotlivými vstupy si posluchači mohli poslechnout například Árii ďábla z *Čertovy stěny*. Na níže uvedené ukázce si můžeme všimnout bohaté slovní zásoby, která se jistě zasloužila o posluchačskou přízeň:

„Dodnes je záhadou – a pravděpodobně ji už nikdo spolehlivě nevysvětlí – kdo byl tím záhadným tajemným, mysteriózním autorem rukopisu, který dokázal to, co není možné – napsat tak obsáhlý spis sám a vlastní rukou.“⁵⁴

V roce 2007 napsal Arnošt Vašíček knihu *Tajemství Dáblovy bible*. V anotaci knihy se dozvídáme o velmi podivném rukopisu, který se jakoby zázrakem objevuje před necelými osmi sty lety v chudém benediktýnském klášteře v Podlažicích. Rukopis je největší, jaký kdy na světě existoval. Podle legendy není dílem člověka, ale samotného ďábla.

⁵⁴ <http://www.severskelisty.cz/kultura/kult0309.php>

Tajemný původ knihy umocňuje zvláštní výjev. V prázdném prostoru mezi dvěma identickými věžemi dřepí pekelná bytost. Její vzhled i oblečení se ale zcela liší od středověkých spodobně satana. Proč je tento neobyčejný obraz umístěn v blízkosti Zjevení sv. Jana, popisující poslední dny světa? A proč hned za ním následuje soubor zaklínadel se jmény ďáblů? Z jakých důvodů se právě zde zcela mění charakter kodexu; listy mají náhle ponuré zbarvení, pergamen je zčernalý? Co se nacházelo na několika dalších listech, které byly pečlivě vyříznuty? Kdo a proč je odstranil? Není či nebylo v knize ukryto varující proroctví? Sérii nevyřešených hádanek rozšiřují překvapivé archeologické nálezy u nás i za hranicemi. Pátrání po záhadách Ďáblovy bible tak čtenáře zavádí i na přísně tajné jednání v podzemní města křižáků, k vražedné sektě assasínů, k magickým obřadům templářských rytířů, na tajemný hrad císaře Fridricha II. a do starých benediktýnských klášterů, kde se v utajení zrodily unikátní objevy.

„Ďábel slyšel, jak ho kdosi volá. Byl žádán o pomoc a rozhodl se neodmítnout. Jen ho překvapilo, odkud pochází ten zoufalý hlas. V malé temné kobce klečel mnich. Nemodlil se. S rukama vzpaženýma před sebe vzýval síly temnot. Na stole vedle něj leželo psací náčiní a vysoký stoh pergamenu. Nikdo v klášteře netušil, s kým se snaží uzavřít smlouvu a jakou cenu je za to ochoten zaplatit. Všichni se již večer shromáždili v kapli. Celou noc na kolenou úpěnlivě prosili Boha o slitování, orodovali za duši svého hříšného bratra, za duši mnicha, který byl odsouzen k smrti. Poprava se měla konat za úsvitu, pokud ovšem... V té bouřlivé, tisíci blesky protkané deštivé noci nikdo z řeholníků nevěřil, že by bylo možné, aby se provinilec zachránil, aby do bílého dne vykonal, co slíbil. Ráno ho našli ležet na podlaze. Byl popelavě bledý, zcela bezoládný, ale dýchal. Když ho přenášeli na lože, všimli si, že na špičce

ukazováčku má stroupek zaschlé krve, jako by se píchl o ostře seříznutý brk. Na stole se vršily stovky popsaných stran. Opat jimi listoval v téměř posvátném vytržení. Byla to dokonalost sama. Úžasné a vpravdě neuvěřitelné dílo. A pak to uviděl. Na jednom listu byl obraz. Obraz, který děsil. Obraz, který se nevyskytoval v žádné bibli na světě...“⁵⁵

V roce 2007 vydal také knihu s touto tematikou německý spisovatel Richard Düberr, a to pod názvem *Ďáblova bible*.

„V napůl zbořeném klášteře v Broumově se sedmiletý Andrej von Langenfels stane svědkem strašlivého masakru, při němž jeden z černých mnichů brutálně zavraždí několik nevinných lidí. Mezi oběťmi jsou i Andrejovi rodiče. Andrejovi se jako jedinému podaří uniknout, přičemž si s sebou odnáší i jedno z nejlépe strážovaných tajemství církve, které musí klášterní bratrstvo ochránit za každou cenu. V klášteře je totiž ukryt dokument, který stál život tři papeže a který má údajně moc způsobit konec světa - Codex Gigas, Ďáblova bible. Po mnoha letech se Andrej se svým přítelem Cypriánem Khleslem vrací do Podlažic, aby zde společně pátrali po tajemné minulosti.“⁵⁶

Mezi další tvůrce, kteří se nechali inspirovat rukopisem, patří režisér Jiří Strach. Třídílný film s názvem *Ďáblova lest* vysílala Česká televize v roce 2009. Jednotlivé části filmu se jmenují *Noc hadů*, *Vražedný kód* a *Brána nebes*.

Komisař Sumara (Jiří Dvořák) s novou kolegyní Šimovou (Annou Geislerovou) vyšetřuje pokus o rituální vraždu, která souvisí s archeologickými vykopávkami v podlažickém klášteře. Studentka Eva

⁵⁵ <http://www.pknihy.cz/knihy/S01216/Tajemstvi-Dablovvy-bible.html>

⁵⁶ Viz anotace knihy.

Turská (Hana Vágnerová), která se svými spolužáky a učiteli pracovala na vykopávkách, je nalezena vyděšená a potřísněná krví. Na čele má krví napsáno číslo 666, nic si však nepamatuje. Vyšetřování se ujímá vrchní komisař Sumara a jeho nová kolegyně. Pro pomoc se obrátí na religionistu doktora Runu (Ivana Trojana). Brzy se najde zavražděný mladík, opět s číslicí 666 na čele a v jeho blízkosti je nakreslen pentagram s číslem uvnitř. Je zatčen přítel Ivety (Terezy Voříškové), dcery doktora Runy, protože byl během obou zločinů blízko místa činu. Po spáchání další vraždy přijde doktor Runa na kód, podle kterého si vrah vyhledává oběti. Kód souvisí se zmizelým pergamenem z Codexu gigantu. Film je z části inspirovaný již zmíněnou knihou Arnošta Vašíčka *Tajemství ďáblových bible*.

Ve všech výše uvedených případech, bez výjimky, se setkáváme se špatným skloňováním latinského názvu rukopisu.

Navrácení historické památky

V roce 2007 získala Česká republika Codex gigas od švédského království k zapůjčení. Rukopis byl vystaven od 20. září 2007 do 6. ledna 2008 v Národní knihovně ČR.

Na tiskové konferenci, která se konala při příležitosti zahájení výstavy, se okamžitě první dotaz týkal možnosti vrácení rukopisu zpět do České republiky. Podívejme se nyní na vyjádření právníka Jaroslava Knoty z roku 2007, toho času pracovníka Ministerstva zahraničních věcí ČR.

„Ochrana kulturních památek je v současnosti samozřejmě právně zajištěna, a to jak na vnitrostátní, tak na mezinárodní úrovni.

Jde-li o první úroveň, má ČR ve svém národním zákonodárství upravenou nejen otázku péče o kulturní statky (např. zákon o archivnictví), ale velkou pozornost věnuje i ochraně kulturních předmětů před neoprávněným či nezákonným vývozem (např. celní zákon). Na poli mezinárodním je vedle dvoustranných dohod o vzájemné kulturní spolupráci klíčovým právním instrumentem tzv. Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu z roku 1954, kterou můžeme nalézt ve Sbírce zákonů pod signaturou 94/1958 Sb. Haagská úmluva společně se svými dvěma Protokoly (ČR aktuálně ratifikovala i II. Protokol) poskytuje kulturním statkům poměrně značný stupeň ochrany. Signatáři úmluvy se zavazují šetřit v případě válečného konfliktu nejen kulturní statky na území svém, nýbrž i na území ostatních smluvních stran. Úmluva také obsahuje možnost opatřit významné kulturní památky zřetelným symbolem (ne nepodobným skotské vlajce), který má mít pro vojáky válčících stran stejné účinky jako znak Červeného kříže, tj. vojska by se měla zdržet palby či poškození objektu takto označeného.

Zmiňované právní normy chránící kulturní dědictví jsou však vesměs produkty až 20. století. Uplatněním současné právní úpravy na problém legálnosti či ilegálnosti švédského odvozu Codexu gigantu z Čech by došlo k porušení principu zákazu retroaktivity (zpětné platnosti) právních norem. Jak kdysi formuloval významný jurista Max Huber v jednom ze svých právních nálezů, okolnosti případu je nutno posuzovat vždy právem, které platilo v daném okamžiku.

V 17. století přirozeně žádné podobné úmluvy na ochranu kulturních statků neexistovaly. Vzniká tak otázka, jaký byl dobový právní názor na zabavování cenností armádami znepřátelených stran.

V daném ohledu můžeme upřít pozornost k práci výtečného holandského právního myslitele a současníka třicetileté války, jímž je Hugo Grotius, který bývá nazýván otcem mezinárodního práva. Grotius v jednom ze svých stěžejních děl *De iure belli ac pacis libri tres* (Tři knihy o právu válečném a mírovém) připomíná, že součástí práva válečného je i právo na válečnou kořist. Jelikož Hugo Grotius v podstatě komentoval tehdy užívané obyčeje a zvyky práva válečného, můžeme na jeho spis pohlížet jako na zachycení platného obyčejového práva první poloviny sedmnáctého věku.

Při posuzování otázky „ukradeno či odvezeno“ hraje svou nezanedbatelnou roli také aspekt času. Přesněji řečeno, je potřeba znát okamžik, kdy se Švédové prokazatelně rukopisu zmocnili. V daném ohledu je pro nás rozhodující datum 24. října 1648, kdy došlo k podepsání Vestfálského míru, který formálně ukončil třicet let trvající konflikt. Pokud by se čistě teoreticky Švédové dostali ke kodexu až po tomto datu, kdy již režim válečného práva neplatil, nemohlo by být jejich počínání kvalifikováno jako legální nárok na válečnou kořist. Avšak vzhledem k faktu, že švédskou soldatesku v čele s generálem H. Ch. Königsmarckem zastihla zpráva o uzavření míru v okamžiku, kdy již nějaký čas Hradčany společně s Pražským hradem okupovali, dá se předpokládat, že v té době byly i poklady z rudolfínských sbírek ve švédských rukou.

Na základě výše uvedeného se autor těchto řádků domnívá, že Česká republika nemá v ruce natolik silný právní argument, aby mohla žádat po Švédsku navrácení Codexu gigantu. Podle všeho Švédové nabyli umělecké cennosti v souladu s tehdejším právem válečným a tudíž legálně. Rozhodl-li by se tedy někdy v budoucnu švédský stát

rukopis do České republiky vrátit, jednalo by se o projev jeho nejlepší vůle, nikoliv o povinnost vydat předměty neprávem odcizené.“⁵⁷

⁵⁷ <http://www.severskelisty.cz/kultura/kult0395.php>

Slovo závěrem

Cílem mé bakalářské práce je jejího čtenáře seznámit s literárním klenotem, odkazem středověké vzdělanosti, monumentálním a jedinečným dílem, Codexem gigantem.

Jedním z úkolů této práce byla demystifikace tohoto díla, ke které přispívá jedno z pojmenování rukopisu, Ďáblova bible. S ohledem na tuto skutečnost jsem se pomocí odborné literatury snažila vystihnout význam a důvod sepsání rukopisu, který zřejmě nebyl a priori určen ke čtení, ale díky kterému vznikla „knihovna“ soudobé vzdělanosti. Pojmenovat rukopis, ve kterém je obsažena Kosmova *Kronika česká*, Flaviovy spisy o dějinách Židů a zejména Isidorovy *Etymologie*, dílo, které svým významem a rozsahem nemá obdoby, podle portrétu ďábla, který z celého kodexu zabírá pouze jednu stranu, je přinejmenším neopodstatněné.

Velký přínos své práce vidím v bližším seznámení se s díly, která jsou v rukopise zaznamenána. Všechna zmíněná díla jsou natolik (nejen literárně) zajímavá, že by si zasloužila mnohem větší pozornost, která by vystačila na samostatnou odbornou práci.

Seznam použité literatury

1. *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Podle ekumenického vydání z r. 1985. Praha: Ekumenická rada církví, 1990. 862 s.
2. BOLDAN, Kamil. *Codex gigas - Dáblova bible : tajemství největší knihy světa*. 1. vyd. Praha : Národní knihovna České republiky, 2007. 121 s. ISBN 978-80-7050-532-8.
3. *Codex gigas - Kungliga biblioteket* [online]. [cit. 2011-06-08]. <<http://www.kb.se/codex-gigas/cze>>
4. FRIEDL, Antonín. *Kodex Gigas : český ilustrovaný rukopis románský v královské knihovně ve Stockholmu*. Praha : Emporium, Al. Dyk, 1929.
5. DÜBELL, Richard. *Dáblova bible*. Vyd. 1. Brno : MOBA, 2007. 493 s. ISBN 978-80-243-2893-5.
6. ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae. I-III*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2000. 383 s. Knihovna středověké tradice ; III. ISBN 80-86005-97-6.
7. ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae. VI-VII*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2004. 335 s. Knihovna středověké tradice ; 8. ISBN 80-7298-101-3.
8. FLAVIUS, Josephus. *O starobylosti Židů*. 2. vyd., v AK 1. vyd. Praha : Arista : Baset, 2006. 183 s. Antická knihovna ; 75. ISBN 80-86410-53-6.
9. FLAVIUS, Josephus. *Válka židovská. I.*, [Válečná předehra]. Vyd. 3., v Academii 1. Praha : Academia, 2004. 311 s. ISBN 80-200-1172-2.

10. KALIVODA, J. Isidor ze Sevilly a jeho pravda slov. In: ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologie I-III*. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN 80-86005-97-6.
11. KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002. ISBN 80-7106-484-X.
12. KOLÁR, Jaroslav. *Návraty bez konce : studie k starší české literatuře*. Brno : Atlantis, 1999. 358 s.
13. KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Vyd. 7., (v Pasece 1.). Praha ; Litomyšl : Paseka, 2005. 301 s. ISBN 80-7185-515-4.
14. *Křesťanský Portál sv. Isidora – Patrone Internetu a Internautů, oroduj za nás* [online]. © 2002-2012, [cit. 2012-03-18]. <<http://www.isidorus.net/>>
15. *Mimobiblické zmínky o Kristu – Ježíš u Flavia* [online]. [cit. 2011-12-18]. <<http://www.rozumnavira.cz/apologetika/46-mimobiblicke-zminky-o-kristu-jezis-u-flavia.html>>
16. *Ottův slovník naučný : illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha : Argo ; Litomyšl : Paseka, 2002.
17. PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Díl první, Od prvověkosti až do roku 1253. Praha : Adonai, 2002. 554 s.
18. ŠUBRT, Jiří. *Římská literatura*. Vyd. 1. Praha : OIKOYMENH, 2005. 502 s. Sborníky, slovníky, učební texty ; sv. 26. ISBN 80-7298-095-5.
19. TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. 2. vyd. Praha : Melantrich, 1972. 210 s.
20. VAŠÍČEK, Arnošt. *Tajemství Dáblovy bible*. Vyd. 1. Ostrava : Mystery film, 2007. 126 s. ISBN 978-80-239-9829-0.

Přílohy

Slovníček pojmů

Apokryfy = nepravé spisy; spisy starozákonního období sepsané údajně biblickými osobami, avšak nezahrnuté do kánonu biblického; nemají ani charakter deuterokanonických knih.

Cyrilice - viz Hlaholice

E caudata = z latinského „cauda“ (ocas) je modifikovaná forma písmenem E. Používá se pro samohlásku ae.

Esejci (eséni) = židovská náboženská skupina působící v Judeji od 2. stol. př. n. l. do 1. stol. n. l., vyrostli z hnutí zbožných, stavících se proti laxnímu dodržování tóry a etických norem. Centrem esejů Kumrán u Mrtvého moře, jiní žili rozptýleně. Učení esejců popisují někteří antičtí spisovatelé, např. Flavius Josephus. Vztah esejců k ranému křesťanství není zcela jasný.

Eucharistie = významný křesťanský obřad, shodně označovaný jako svátost; v protestantských církvích označován jako večeře Páně. V katolickém a pravoslavném pojetí jde o svátostné zpřítomnění zmrtvýchvstalého Ježíše s tím, že církev znovu nabízí Otci oběť, kterou Ježíš přinesl na kříži. Chléb a víno se mění v tělo a krev Kristovu. Eucharistie je obsahem mše. Někdy se slovem eucharistie označují posvěcené způsoby chleba a vína.

Explicit = závěrečná slova textu ve starých rukopisech nebo prvotiscích; obsahovala název díla, popř. jméno autora a údaje o vzniku díla.

Farizejové = stoupenci židovského náboženského směru, který vznikl před 2. stol. př. n. l., úzkostlivě dodržovali náboženské předpisy judaismu a vytvářeli skupiny soustředěné na studium tóry. Rozvíjeli pobiblické náboženské tradice (myšlenka o vzkříšení mrtvých, koncepce nesmrtelné duše) a náboženské právo. Na rozdíl od saduceů respektovali ústní tóru a úspěšně usilovali o její kodifikaci. Přežili pád Jeruzaléma 70 n. l. a položili základy pobiblického judaismu. V textech

Nového zákona se farizeům vyčítá pouze vnějškové plnění Zákona; odtud slovo farizej lidově užíváno ve významu pokrytec.

Gnozeologie = z řeckého „gnosis“ (poznání); filozofická nauka o poznání, o jeho zdrojích, podmínkách, možnostech a mezích.

Hérakleitos z Efesu = řecký přírodní filozof; jeden z nejpozoruhodnějších myslitelů předsókratovského období řecké filozofie. Za pralátku všeho jsoucího pokládal „věčně živý oheň“, jehož život spočívá v cyklických zvratech protikladů. Svět je proto neustálé dění, v němž „vše plyne“. Střídání protikladů, např. života a smrti, bdění a spánku, dne a noci, má povahu vzájemného boje řízeného jedinou zákonitostí, kterou nazývá rozum (logos), zákon a spravedlnost. Člověk je částí světového ohně, a proto je podroben této zákonitosti stejně jako ostatní svět. Oheň je i nositelem rozumu, duše je jakýmsi „ohnivým výparem“, tj. jednou z podob ohně. Ostře rozlišoval mezi moudrostí (poznání logu, jímž se vše řídí) a mnohoučeností.

Hlaholice = nejstarší slovanské písmo, sestavené sv. Konstantinem (Cyrilem) před příchodem na Velkou Moravu na základě malé řecké abecedy (minuskule).

Hlaholskou abecedu sestavil prý Konstantin z různých orientálních písem (foinické, hebrejsko-samaritánské, palmyrské atd.), hlavně z ethiopského. Dnes je hlaholské písmo považováno za nejstarší; mnohé okolnosti nám dokazují, že slovanští apoštolové užívali jen tohoto písma. Především máme dvě památky, které jsou psány hlaholským písmem. Jsou to Kijevské listy a Pražské hlaholské zlomky. Kijevské listy (celkem je jich 7) obsahují zlomky mešní knihy dle lat. ritu. Byly psány někde na československém území, jak bohemismy v nich ukazují, a to asi v XI. stol. (jen písmo první stránky pochází z pozdější doby). To je ale přepis mnohem staršího originálu, který ukazoval až do doby Methodiovy, tedy ještě asi do 2. pol. IX. století. Máme zde tedy památku, v níž se zachovaly nejstarší tradice písemnictví slovanských apoštolů a která byla napsána někde v krajinách, kde byla hned zavedena slovanská bohoslužba. Tato památka je psána hlaholským písmem, z čehož můžeme soudit, že i slovanští apoštolové psali hlaholsky. Pražské zlomky, objeveny K. Höflerem r. 1855 a vydány jím a Šafaříkem r. 1857, jsou liturgického obsahu dle řeckého ritu. I zde nám prozrazují četné známky, že byly původní rukopisy psány někde na československém území. Tato památka pochází asi z konce XI. nebo z 1. pol. XII. století. Když již toto písmo dosáhlo jakéhosi stupně svého

vývoje, uznali někde za dobré vzdát se tohoto nepraktického písma a přizpůsobit řecké písmo na základě hlaholského písma slovanskému jazyku. Tak vzniklo písmo, které nazýváme nyní **cyrilicí**. Psalo-li se za Prokopa v sázavském klášteře hlaholicí, nebo cyrilicí, dnes nevíme. Vedle již výše zmíněných máme ještě např. následující hlaholskou památku: Žaltář sinajský (*Psalterium sinaiticum*) v klášteře sv. Kateřiny na hoře Sinaji obsahuje 177 listů, nepocházejí však od jedné ruky (autory jsou 3-4 písaři). Jest to nejstarší přepis žaltáře, který se zachoval. I zde je dochováno ještě několik upomínek na jazyk velkomoravské říše. Tyto bohemismy (moravismy) jsou: *nevězestvo* m. *nevěždstvo*, *osijęce* m. nějakého tvaru s *št*, *cirkov* a praefix *vy-* několikrát. Psán byl asi někde v Makedonii konci X. nebo zač. XI. století.

Iluminace = výtvarný, barevný obraz ve středověkých rukopisech, a také barevné iniciály. Člověk, který kreslí iluminace je iluminátor. Nejdříve autor napsal rukopis, jenž se potom dostal do rukou iluminátorovi. Umění iluminace začalo pozvolna odumírat v době vynalezení knihtisku.

Incipit = počáteční slova textu starých rukopisů a tisků, která se ve středověku používala jako orientační pomůcka místo titulků. Papežské encykliky se takto nazývají dodnes. (Encyklika je okružní list papeže adresovaný obvykle biskupům. Pojednává o závažných otázkách víry a mravů. Určuje rovněž sociální politiku církve.)

Iniciála = velké počáteční písmeno slova, zejména však malované nebo zdobené počáteční písmeno knihy neb odstavce. V rukopisech středověkých bývají iniciály obvykle červenou barvou (*rubrica*) malovány; záhy však počínají věnovati písaři, illuminátoři a malíři miniatur iniciálám zvláštní péči uměleckou zdobíce písmena tato nejen arabeskami, ale i figurálními motivy přesně slohovanými. Ornamentální a lineární výzdobou svojí zaujímají zejména staroirské iniciály zvláštní postavení; jsou bohatě zdobeny spleťnými arabeskami a páskami a jednotlivé jejich hlavní linie opatřeny bývají hlavami ptáků a plazů; vidíme na nich rovněž různé ptactvo (volavky) a draky. Z českých, velkými iniciálami zdobených rukopisů budiž uvedena zejména Bible jaroměřská. Vedle malovaných (illuminovaných) a tištěných iniciál rozeznávají se ještě: iniciály pouze velikostí svou se lišící od ostatního písma (jednoduché); iniciály *à jour*, složené pouze z obrysů barvou nebo černí nevyplněných; *lettres historiées*, obsahující

plochu pro obrazovou výplň; iniciály s puntovou obrubou; iniciály utvořené z perel nebo řetězu po způsobu klenotů apod.

Introitus = vstup; zvláště v katolické liturgii vstupní modlitba tvořící první část mše, zahajovaná slovy *Introibo ad altare Dei* (*Vstoupím před oltář Boží*).

Jáhen = osoba oddělená k posvátné službě úkonem, jež některé církve pokládají za svátost. Jáhenské svěcení je předpokladem svěcení kněžského. Povinností je služba zahrnující mj. kázání, vyučování a charitu. V katolické církvi jsou za stálé jáhny svěcení i ženatí muži.

Jircha = měkká bílá useň z jehňat, kůzlat i vysoké zvěře, vyčiněná hlinitými solemi. Používá se např. k výrobě rukavic.

Karolínská minuskula = latinské knižní písmo vzniklé kolem roku 800 v kulturních centrech říše Karla Velikého. Vyznačuje se pravidelností a dobrou čitelností lehce stínovaných zaoblených minuskulních písmen (odtud starší označení písma jako okrouhlá minuskula). Upravené tvary karoliny sloužily k psaní listin (diplomatická minuskula). Počátkem 12. stol. se karolína přetvořila v gotiku. Přesnou napodobeninou karoliny je humanistická antikva 15. stol., jež se uplatnila hlavně jako tiskové humanistické minuskulní písmo; užíváno dodnes.

Levité = příslušníci kmene Lévi, za jehož praotce je považován stejnojmenný třetí syn Jákobův. Tomuto kmeni nebyl přidělen podíl v zaslíbené zemi a jeho příslušníci byli určeni ke kněžské službě. Z kmene Lévi pochází též Mojžíš a Áron. Dodnes si zachovávají příslušníci levitských rodin v náboženském životě různá privilegia, mezi něž patří např. právo být vyvolán k četbě tóry v synagóze hned po kohenech. Symbolem levitů je konvice, neboť jejich povinností je omývat ruce kohenům před tzv. kněžským požehnáním.

Nárožnice = opatření plochy vnějších i vnitřních rohů přední i zadní dřevěné desky ochranným pokryvem z kovu, nejčastěji mosazného, méně často bronzového či železného. U polokožených nebo polopergamenových vazeb též opatření vnějších rohů desek pokryvem z trvanlivějšího materiálu, stejného jaký byl použit na hřbetu vazby.

Nekrolog = krátká zmínka úmrtí. Prvotně, od počátku křesťanství, sluly nekrology neboli nekrologium záznamy, jež si vedly jednotlivé církve o úmrtí svých biskupů, kněží i jiných dobrodějů (jméno, datum narození i skonu); odtud pak i kláštery přejaly tu zvyklost. Při mši četla se jména zemřelých, za něž obec nábožná konala své modlení. Když mohutněním církve taký seznam příliš rostl, nahradilo jej povšechné jen *memento*. Nekrology jsou pro starší dějiny důležitým pramenem, obohacující vědomosti biografické o vynikajících osobách; způsobují však badateli velké obtíže tím, že namnoze udávají jenom den a nikoliv rok úmrtí.

Neumy = středověké notové písmo; skládalo se z bodů a čar, neurčovalo výšku ani délku tónů, naznačovalo jen změnu výšky. Neumami byl notován zejména církevní zpěv.

Orebité, Orebští bratří = bratrstvo vojenské v prvních dobách husitských. Utvořilo se po příkladu Táboorského bratrstva hlavně z lidí zemanských a sedláků. Místem shromáždění jejich byl vrch nad městem Třebechovicemi, jenž nazván podle tehdejšího zvyku starozákonným jménem Oreb.

Ořízka = boční strany knižního bloku po oříznutí, které je možno zdobit barvením, zlacením nebo jiným způsobem.

Přídeští = jeden z listů předsádky, který je nalepený na deskách. Zakrývá surovou vnitřní stranu desky.

Pukla = ochranný prvek, užívaný na kování středu a všech čtyřech rohů desek gotických a renesančních vazeb. Nejstarší pukly byly sice dřevěné, ale převážně byly zhotovovány kováním, litím nebo soustružením z bronzu, mosazi, železa, méně často z drahých kovů. Tvarově byly značně různorodé, na pokryvu desky mohly být umístěny samostatně nebo na základně plochého kování.

Reconquista = znovudobytí Pyrenejského poloostrova, jehož převážná část byla v 8. stol. podrobena Araby; dlouhodobý vojenský, politický a civilizační proces, který vyvrcholil vznikem katolického Španělska a Portugalska. V 8. stol., po dobytí říše Vizigótů (718), zůstala mimo přímé arabské panství pouze horská oblast Pyrenejí a Kantabrie na severu Španělska, kam se uchýlila část vizigótské šlechty a kde se utvořilo království Asturie; jeho panovníci se považovali za dědice

království Vizigótů a začali rozšiřovat své území na jih. V 9. stol. vznikla v oblasti Pyrenejí Kastilie, Aragonie a Navarra i španělská marka Franské říše, od níž bylo později odděleno hrabství barcelonské. Reconquista byla zahájena v 11. stol.; v čele boje stálo království kastilsko-leónské (od něhož se v roce 1128 odtrhlo Portugalsko) a Aragonie s Katalánskem. Úspěchy reconquisty byly spojeny s rozkladem arabského córdobského chalífátu, který se v roce 1031 rozpadl na taifská království. Ve 2. pol. 11. stol. dobytá přibližně polovina poloostrova (1085 dobyt Toledo), v roce 1086 sevillský emír povolal na pomoc berberské Almorávidy, kteří postup reconquisty dočasně zastavili. Nový nástup reconquisty začal koncem 11. stol. (španělský hrdina el Cid Campeador). V roce 1147 Lisabon dobyt Portugalskem. 1149 ovládli muslimské Španělsko berberští Almohádové, kteří vítězstvím nad křesťanským vojskem u Alarcos 1195 dočasně nástup reconquisty zabrdili. V roce 1212 vítězství křesťanských vojsk u Las Navas de Tolosa (Španělsko) znamenalo definitivní obrat ve prospěch reconquisty; v průběhu 13. stol. dobytá všechna zbývající muslimská království s výjimkou Granady (1250 ovládnutím území na jih od Lisabonu dovršena reconquista v Portugalsku, 1235 ovládnutí Baleárských ostrovů Aragonií, 1248 dobytí Sevilly Kastilií a další). 6. 1. 1492 dobytím Granady reconquista završena.

Saduceové = stoupenci náboženského směru v biblickém Izraeli, odvozující svůj původ od Sádoka, velekněze doby Davida a Šalomouna. Často příslušníci kněžské aristokracie. Jejich učení se vyznačovalo konzervativismem. Saduceové přestali působit po pádu Jeruzaléma (70 n. l.).

Slepotisk, slepé ražení = tisk reliéfní tiskovou formou bez barvy nebo razicí formou, popř. pomocí razicí matrice (kovová forma pro odlévání písmových znaků nebo celých řádků).

Sufragán = katolický biskup podřízený arcibiskupovi. Též světící biskup nebo duchovní s hlasovacím právem v církevních shromážděních.

Targum = hebrejsky překlad; termín užívaný pro aramejské překlady Starého zákona, které vznikaly po návratu Židů z babylónského zajetí, kdy hebrejščina přestala být živým jazykem. I přes volnější pojetí (ve srovnání s originálem) jsou targumy dodnes respektovány.

Vakát = záměrně nepotištěná stránka v knize.

Fotografie

Seznam fotografií

- Fotografie 1* – Kostel sv. Markéty v Podlažicích. (vlastní snímek)
- Fotografie 2* – Maketa v Muzeu města Chrasti. (vlastní snímek)
- Fotografie 3* – Detail makety. (vlastní snímek)
- Fotografie 4* – Model benediktýnského kláštera v chrasteckém muzeu, jehož autorem je tamní pracovník Miloslav Linhart. (vlastní snímek)
- Fotografie 5* – Městské muzeum v Chrasti. (vlastní snímek)
- Fotografie 6* – Desky. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 7* – Abecedy. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 8* – Nebeský Jeruzalém. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 9* – Diblík. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 10* – Evangelium sv. Matouše. (Nový zákon) (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 11* – Ukázka použití zlaté barvy. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 12* – Josephus Flavius. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 13* – Penitenciál. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 14* – Karolínská minuskule. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 15* – Vyobrazení nebe a země. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 16* – Soupis jmen. (<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/highlights/>)
- Fotografie 17* – Břevnovský klášter. (vlastní snímek)
- Fotografie 18* – Bazilika sv. Markéty v Břevnově. (vlastní snímek)

Fotografie 1 – Kostel sv. Markéty
v Podlažicích

Fotografie 2 – Maketa v Muzeu města
Chrasti, která byla zhotovena
restaurátorkami Národní knihovny
České republiky M. Benešovou
a J. Dvořákovou v roce 2008.

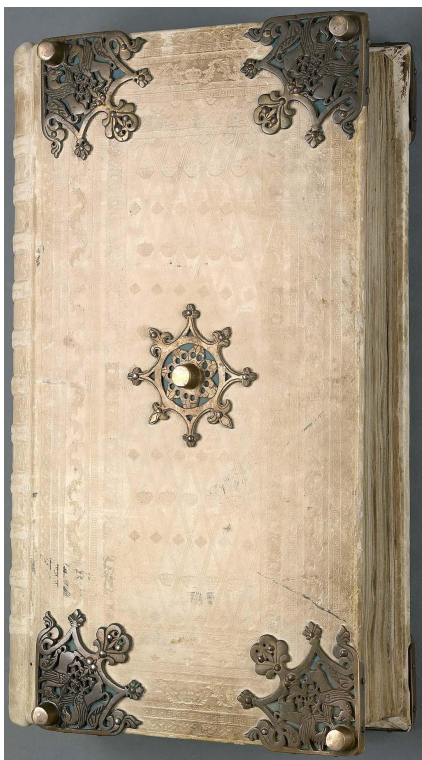
Fotografie 3 – detail makety

Fotografie 4 - Model benediktýnského kláštera v chrasteckém muzeu, jehož autorem je tamní pracovník Miloslav Linhart.

Fotografie 5 - Městské muzeum v Chrasti

Fotografie 6 - desky

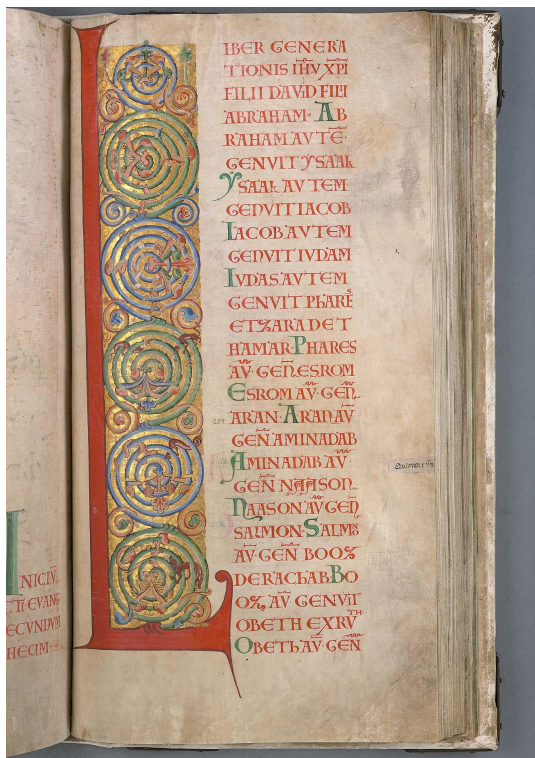
Fotografie 7 - abecedy

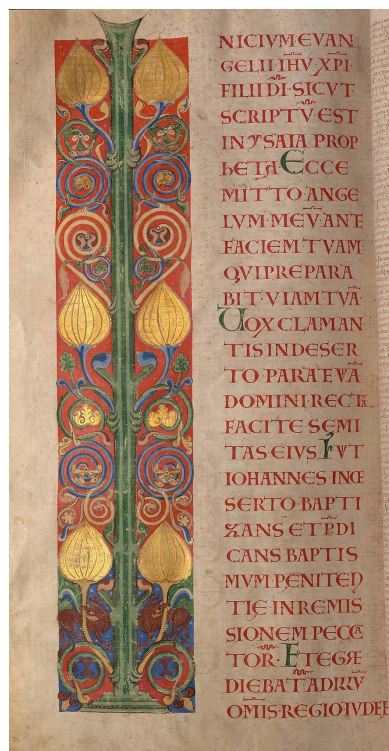
Fotografie 8 - Nebeský
Jeruzalém

Fotografie 9 - ďíblík

Fotografie 10 – Evangelium sv. Matouše (Nový zákon)

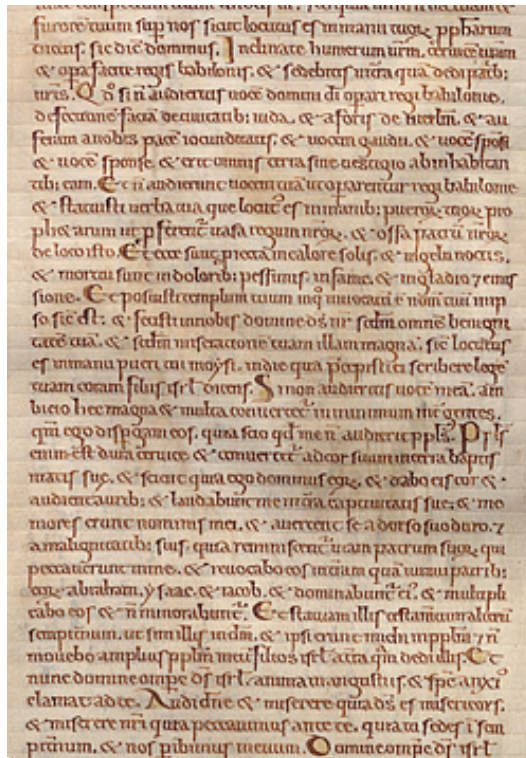
Fotografie 11 – ukázka použití zlaté barvy

Fotografie 12 – Josephus Flavius

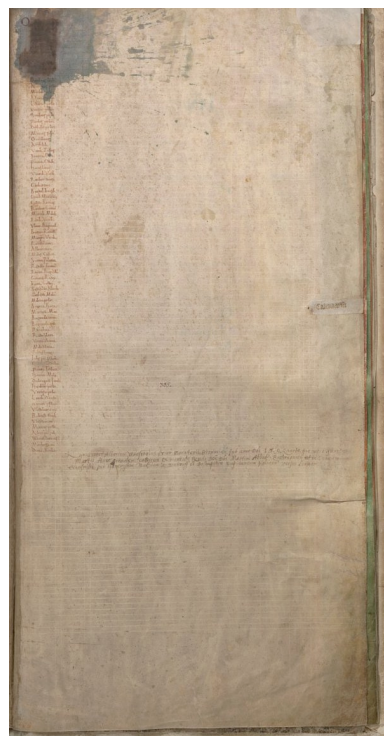
Fotografie 13 – penitenciál

Fotografie 14 – karolínská minuskule

Fotografie 15 – vyobrazení nebe a země

Fotografie 16 – soupis jmen

Fotografie 17 – Břevnovský klášter

Fotografie 18 – Bazilika sv. Markéty (Břevnov)